

RAPOR

(REPORT)

Dr. Turgut Kerem TUNCEL
Kıdemli Analist
Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)
tuncel@avim.org.tr

GÜNEY KAFKASYA'DA 2-5 NİSAN 2016'DA YAŞANAN 4 GÜN SAVAŞI (THE 4 DAY WAR IN THE SOUTH CAUCASUS ON 2-5 APRIL 2016)

Öz: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge olan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanması talebi ile 1988 yılında patlak veren Azeri-Ermeni çatışması, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında iki bağımsız ülke arasında bir savaşa dönüşmüştür. 1994 yılında Bişkek'te imzalanan ve büyük çaplı çatışmaları sonlandıran ateşkes antlaşmasına kadar her iki taraftan tahminen 30.000 kişi hayatını kaybetmiş, bir milyonun üzerinde kişi yerinden olmuş ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ve etrafındaki yedi bölge Ermeni güçleri tarafından işgal edilmiştir. Savaş sonrasında Karabağ ve etrafındaki yedi bölgede yaşayan Azerbaycanlı nüfus tamamen yok olmuştur, bunlar ya çatışmalarda hayatını kaybetmiş ya da Azerbaycan'ın diğer bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bugün, Karabağ'da 150.000 civarında etnik Ermeni yaşamaktadır. Karabağ'ın etrafındaki işgal altında bulunan yedi bölge ise tamamen insansızlaştırılmıştır. 1994 yılında imzalanan ateşkes antlaşmasından bu yana geçen 22 yıllık süre zarfında yaşanan ateşkes ihlallerinde de her iki taraf da kayıplar vermiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir barış antlaşması henüz sağlanamamıştır ve savaş hukuki olarak (de jure) devam etmektedir. Bu rapor, 2-5 Nisan 2016 tarihlerinde meydana gelen ve şimdiden "4 Gün Savaşı" olarak anılmaya başlayan çatışmaları, bu çatışmaların hemen sonrasında yaşanan olayları ve bunlara dair yorumları betimsel bir şekilde okuyucuya aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Ermenistan, Karabağ, 4 Gün Savaşı

Abstract: The Azerbaijani-Armenian conflict, which began in 1988 with the attempt to unite the autonomous region of Nagorno-Karabakh of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic with the Armenian Soviet Socialist Republic, turned into a war between two independent states after the

RAPOR

dissolution of the Soviet Union. Until the ceasefire signed in Bishkek in 1994 that ended the large-scale clashes, approximately 30.000 people were killed from both sides, more than a million people were displaced, and Nagorno-Karabakh and the seven surrounding regions of Azerbaijan came under the occupation of Armenian forces. After the war, the ethnic Azerbaijani population in Nagorno-Karabakh and the seven surrounding regions had completely vanished – they either lost their lives during the war or were forced to migrate to other territories of Azerbaijan. Today, around 150.000 ethnic Armenians live in Nagorno-Karabakh. On the other hand, the seven occupied territories surrounding Nagorno-Karabakh are completely depopulated. In the 22 year period after the signing of the ceasefire treaty in 1994, both sides continued to sustain losses due to ceasefire violations. There is still no peace treaty signed between Azerbaijan and Armenia, and the war still de jure continues. This report aims to provide a descriptive account of the clashes that took place on 2-5 April 2016, which is already being referred to as the “4 Day War”, the developments that followed, and the interpretations made with regard to these clashes.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Karabakh, 4 Day War

Giriş

Azerbaycan ve Ermeni silahlı güçleri arasında, 1988-1994 Karabağ Savaşı'nda Kelbecer bölgesinin Ermenistan tarafından işgalinin 23. yıldönümünde, 2 Nisan Cumartesi gününün erken saatlerinde başlayıp 5 Nisan günü Rusya'nın arabuluculuğuyla varılan ateşkese kadar devam yoğun çatışmalar şimdiden 4 Gün Savaşı diye anılmaya başlanmıştır. 2011 yılından günümüze kadar yaşanan süreç, 4 Gün Savaşı'nın boyutları, savaş esnasında tarafların izledikleri taktikler ve özellikle Azerbaycan'ın ulaşmaya çalıştığı düşünülen hedef, savaş sonunda ortaya çıkan durum ve uluslararası camianın verdiği tepkiler bir arada düşünüldüğünde, son perdesi Mayıs 1994'de Bişkek'te imzalanan ateşkes anlaşmasıyla açılan, ancak tarihi 1828 yılına kadar geri giden Karabağ sorununda 4 Gün Savaşı'nın yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden bir tarihsel dönemeç olduğu düşünülebilir.

Bu rapor, 2-5 Nisan arasında yaşanan 4 Gün Savaşı'nın seyri ve kısa vadede ortaya çıkan askeri ve siyasi sonuçlarını ele almayı amaçlamaktadır. Ne var ki, süreç halen tamamlanmamıştır. 5 Nisan'dan bu raporun son halini aldığı 26 Nisan'a kadar geçen süre zarfında pek çok ateşkes ihlali yaşanmış ve taraflar yeni bir büyük çaplı çatışmanın muhtemel olduğuna dair beyanlarda bulunmuşlardır.

4 Gün Savaşı'nın Seyri

4 Gün Savaşı, 2 Nisan 2016 Cumartesi günün erken saatlerinde Azerbaycan güçleri ile Karabağ ve çevresindeki yedi bölgeyi elinde tutan Ermeni güçleri¹ arasındaki cephe hattında patlak veren şiddetli çatışmalar ile başlamıştır. Farklı kaynakların geçtikleri haberlerden anlaşıldığı kadarıyla cephe hattının tümüne yayılan bu çatışmalar, özellikle cephe hattının kuzeydoğusunda kalan Ağdere, Terter, orta kısımlarında yer alan Ağdam ve güneydoğusunda kalan Hocavend, Füzuli ve Cebrail bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

En şiddetli çatışmalar, 2 Nisan günü yaşanmıştır. Farklı kaynakların geçtikleri haberlere göre bu gün, Azerbaycan güçleri Ermeni mevzilerine karşı hızlı ve yoğun bir saldırı gerçekleştirmiş ve Ermeni güçlerinin elinde bulunan ve aralarında Terter bölgesindeki Taliş köyünün de bulunduğu, toplam sekiz mevkiyi almıştır.² İlerleyen süreçte, bu mevkiilerden bazıları taraflar arasında el değiştirmiştir, nihayetinde Taliş köyü, Ermeni güçleri tarafından yeniden ele

1 Ermeni güçleri ile, Ermenistan Cumhuriyeti ordusu, Ermenistan, Karabağ ve olasılıkla diasporadan gelerek savaşa katılan gönüllüler ve Karabağ'daki de facto Ermeni otoritesine bağlı Ermeni silahlı güçleri kastedilmektedir.

2 Dennis Sammut ve Amanda Paul, "the EU cannot remain a passive observer of the Karabakh conflict", *European Policy Centre*, 7 Nisan 2016, http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=6447 (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

geçirilmiştir. 3 Nisan günü, Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Hasanov, Ermeni güçlerinin Azeri yerleşim yerlerine saldırılarını devam ettirmeleri halinde, Karabağ'daki *de facto* Ermeni otoritesinin başkenti olan Hankenti'ni (Erm. *Stepanakert*) vuracağını açıklamıştır.³ Buna karşılık, Ermeni tarafından Azerbaycan'daki petrol ve doğal gaz boru hatlarını vurma tehditleri yükselmiştir. Aynı gün, Azerbaycan taktik bir hamle olarak değerlendirilen tek taraflı bir ateşkes açıklaması yapmış, ancak çatışmalar devam etmiştir. 4 Nisan günü, Azerbaycan yayınladığı bir kamera kaydıyla, Karabağ'daki Ermeni karargahını vurduğunu ve çok sayıda Ermeni subayının öldürüldüğünü bildirmiştir. Aynı gün, cephe hattına hareket eden Ermeni gönüllüleri taşıyan bir otobüsün İsrail yapımı insansız hava araçları ile vurulduğu haberleri de gelmiştir. 4 Nisan gününe gelindiğinde, cephe hattına yakın bazı Ermeni köylerinin boşatıldığına dair haberler yayınlanmıştır.⁴ 5 Nisan günü ise, Moskova'da bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan genelkurmay başkanları 4 Gün Savaşı'nı sonlandıran bir ateşkes anlaşması imzalamışlardır. Ateşkes anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra bazı Azerbaycan ve Türkiye'den haber kaynakları, Ermeni güçlerinin Azerbaycan'a bağlı özerk Nahçıvan Cumhuriyeti'ndeki mevkilere ateş açtığı ve buna Azerbaycan'ın karşı ateşle mükabele ettiği haberlerini geçmiştir.⁵ 5 Nisan sonrasında cephe hattında ufak çaplı çatışmalar aralıklarla devam etmiştir. Bu çatışmalar nedeniyle iki tarafta da ölü ve yaralılar olduğu medya ve sosyal medyaya yansıyan haberler ve resmi açıklamalardan anlaşılmaktadır. 24 Nisan günü, Azerbaycan haber kaynakları Azerbaycan mevzilerine saldırı girişiminde bulunan Ermeni güçlerine ait bir tankın imha edildiği haberini vermiştir.⁶

Farklı kaynaklarda ifade edilen iddialar değerlendirildiğinde, 4 Gün Savaşı'nda Azerbaycan'ın 12-16 asker, bir helikopter, bir tank ve iki insansız hava aracı kaybettiği anlaşılmaktadır. Azerbaycanlı ikisi çocuk altı sivilin hayatını kaybettiği, yirmi altı sivilin ise yaralandığı Azerbaycan kaynaklarıncı bildirilmiştir.⁷ Ermenistan Savunma Bakanlığı'nın 13 Nisan'da yaptığı

3 "Statement: Responding to the Nagorno-Karabakh Escalation", *Crisis Group*, 5 Nisan 2016, <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/statements/statement-responding-to-the-nagorno-karabakh-escalation.aspx> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016); Harut Sassounian, "Armenians should ensure this is the last Azeri attack," *MediaMax*, 6 Nisan 2016, <http://www.mediamax.am/en/column/12640/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

4 Masis Ingilizian, "Azerbaijan's Incremental Increase On The Nagorno Karabagh Frontline", *Bellingcat.com*, 12 Nisan 2016, <https://www.bellingcat.com/news/rest-of-world/2016/04/12/detailing-azerbaijans-incremental-increase-in-nagorno-karabaghs-frontline/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

5 "Armenia Violates ceasefire in Nakhchivan", *Trend News Agency*, 6 Nisan 2016, <http://en.trend.az/azerbaijan/karabakh/2516137.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016); "Ermenistan Nahçıvana Ateş Açtı", *NTV*, 6 Nisan 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/ermenistan-nahcivana-ates-acti,HuNUXULatUG9- NLXqepwh> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

6 "MN: Düşman hücumunun qarşısı alınarkən onun bir döyüş tankı məhv edilib", *Trend News Agency*, 24 Nisan 2016, <http://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/2524170.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

7 "Armenia causes big damage to Azerbaijani frontline residents", *Today.az*, 14 Nisan 2016, <http://www.today.az/news/politics/149736.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016). Bunun yanında, sosyal medyada kayıp sayısının 90'a ulaştığı yönünde veriler paylaşılmaktadır.

açıklamaya göre ise, Ermeni tarafı 87 asker ve milis kaybetmiştir. Bir subay kayıptır. Ayrıca, 4 sivilin de çatışmalarda hayatını kaybettiği söylenmektedir.⁸ Ermeni tarafının tank ve topçu bataryası kayıplarının da olduğu anlaşılmaktadır. 4 Gün Savaşı neticesinde Azerbaycan'ın Ermeni güçlerinin kontrolü altında olan bölgenin kuzeydoğu ve güneydoğusundaki üçer pozisyonu geri aldığı anlaşılmaktadır.

Uzmanlar, yaşanan savaşta Azerbaycan taktiğinin cephe hattındaki Ermeni birliklerinin merkezle iletişimlerini keserek bunları izole etmek ve böylece Ermeni askeri altyapısını vurmaya imkan sağlayacak stratejik tepeleri ele geçirmek, bu noktaları geri almak için sadırıya geçecek olan Ermeni birliklerinin ise Orbiter 2M insansız hava araçları ve Spike-LR füze sistemleri ile vurarak kayıp verdirme olduğunu söylemektedirler.⁹ Buna karşılık, Ermeni güçlerinin Azerbaycan güçlerinin ilk saldırısı karşısında birinci hattı terk edip, ilk hattaki siperleri gören ikinci savunma hattına çekildikleri ve buradan ilk hattı ele geçiren Azerbaycan güçlerini vurdukları ifade edilmektedir. Ermeni güçlerinin bu sayede Azerbaycan güçlerinin aldığı bazı mevkiileri yeniden ele geçirdiği söylenmektedir.¹⁰

Savaşın gidişatından öyle anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan tarafı uzun ve ağır kayıplara neden olabilecek bir savaş istememiş bu nedenle hedeflerini sınırlı tutmuştur. Özellikle, Karabağ çevresindeki mayınlı araziye girmek istemediği anlaşılmaktadır. Nitekim Azerbaycan 12 askerini savaşın henüz başında bunları taşıyan bir helikopterin vurulması sonucu kaybetmiştir. Bundan sonra verdiği kayıp Ermeni güçlerinin 87-88 kaybına karşı yalnızca dörtlü. Bundan anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan'ın asıl hedefi bazı mevkiileri ele geçirerek daha sonra yaşanması muhtemel çatışmalarda avantaj elde etmek, bu kazanımlar ve Ermeni güçlerine verdirilecek kayıplar sayesinde Ermeni tarafında moral çöküntüye neden olarak askeri üstünlüğün yanında psikolojik üstünlük de elde etmek ve uluslararası camiayı gündemden düşmekte olan Karabağ konusunda harekete geçmeye ikna etmek olmuştur. Yani, 4 Gün Savaşı, Azerbaycan için stratejik bir hareket anlamını taşımıştır.

4 Gün savaşı'yla birlikte Ermenistan'da bir seferberlik havası oluşmuştur. Aralarında 1988-1994 Karabağ Savaşı'nın gazileri de bulunan gönüllüler cephe

8 "Karabakh War Casualty Update: Armenia puts April death toll at 92," *Armenianow.com*, 14 Nisan 2016, <https://www.armenianow.com/en/karabakh/2016/04/14/armenia-casualties-update-karabakh-april/951/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

9 Zaur Shiriyev, "Azerbaijan's War of Attrition: A New Strategy to Resolve the Karabakh Conflict?", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 13, Issue 67, 6 Nisan 2016, [http://www.jamestown.org/single/?tt_news\[tt_news\]=45281&tt_news\[backPid\]=7&cHash=663bfad486450ea803decee2862f0dbb#.VwVwEPI95D9](http://www.jamestown.org/single/?tt_news[tt_news]=45281&tt_news[backPid]=7&cHash=663bfad486450ea803decee2862f0dbb#.VwVwEPI95D9) (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

10 İngilizler, "Azerbaijan's Incremental..."

hattına ulaşarak savaşa katılmak istemişlerdir. Yapılan bir röportajda, bir üniversite öğretim üyesi, tüm erkek öğrencilerinin cepheye gittiğini beyan etmiştir.¹¹ Erivan’da düzenlenen gösterilerde bulunan bir kişi, çatışmalar başladıktan sonra Fransa’da yaşayan iki kuzenin savaşa katılmak için Ermenistan’a geldiklerini söylemiştir.¹² Ne var ki, gönüllülerin kendi inisiyatifleriyle savaşa katılmalarının Ermeni tarafı için cephede taktiksel bir takım sorunlara neden olduğu da söylenmektedir. 2015 yazında yaşanan hükümet ve Rusya karşıtı *ElektrikYerevan* protestolarının örgütleyicilerinden olan Maz Sargsyan’ın “Bu olaylardan önce çoğu kişi halkın bir araya gelebileceğinden kuşku duyuyordu, ancak herkes bu hassas dönemde herkes dik durdu. Genel hava umut verici” Ermenistan’da oluşan havayı özetler mahiyettedir.¹³

4 Gün Savaşı yalnızca askeri cephe hatında cereyan etmemiş, siber alemde de bir savaş yaşanmıştır. Azerbaycanlı ve Ermeni hackerlar karşı tarafın haber portallarını, sosyal medyasını ve resmi kurumlarının sitelerini çökertme teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Yukarıda bahsedilen Ermeni gönüllüleri cephe hattına taşıyan otobüsün vurulması hadisesinin Azerbaycan’ın Ermeni iletişim hatlarına sızması sonucu edinilen istihbarat neticesinde gerçekleştirildiği söylenmektedir.¹⁴

Bunun yanında, savaş enformasyon alanında da devam etmiş, her iki tarafta yoğun bir propoaganda faaliyeti yürütmüştür. Öyle ki, Erivan’daki Ermenistan Amerikan Üniversitesi öğrencileri Ermenistan resmi makamlarının açıklamalarını farklı dillere çevirerek sosyal medya kanallarından yaymak üzere organize olmuşlardır. 4 Gün Savaşı’nın özellikle ilk safhalarında, Ermeni medya ve sosyal medyasında, Azerbaycan ordusuna katılmak üzere 50-60 Azerbaycanlı IŞİD militanının bölgeye doğru harekete geçtiği ve Ezidi asıllı bir Ermeni askerinin Azerbaycan askerleri tarafından kafası kesilerek öldürüldüğü ve daha sonra kesik başın Azerbaycan köylerinde sergilendiği gibi IŞİD göndermeli haberler yayınlanmıştır. Karabağ’daki *de facto* Ermeni yönetiminin sözcüsü David Babayan da Twiter hesabında bu iddiayı paylaşmış, bunun Türkler tarafında “hakları için mücadele eden Kürtlere” verilen bir mesaj olduğunu ve ayrıca Azerbaycan saflarında Türk paralı askerlerinin de

11 Larisa Sotieva, “Nagorno Karabakh: An old, forgotten but decidedly dangerous conflict”, *International Alert.org*, 8 Nisan 2016,

<http://www.international-alert.org/blog/nagorno-karabakh-old-forgotten-decidedly-dangerous-conflict#sthash.dD9HAeXm.tXzsUFcR.dpbs> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

12 “Azerbaijan-Armenia conflict: Patriotism prevails on both sides”, *The Guardian*, 7 Nisan 2016, <http://www.theguardian.com/world/2016/apr/07/azerbaijan-armenia-nagorno-karabakh-patriotism-prevails-on-both-sides> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

13 “Azerbaijan-Armenia conflict: Patriotism prevails on both sides”

14 Ingilizian, “Azerbaijan’s Incremental...”

bulduğu gibi iddialarda bulunmuştur. Babayan'ın Twiter hesabından paylaştığı iddialar Azerbaycan'ın Avar, Lezgin ve Taliş kökenli askerlerini cepheye sürmek ve savaşta ölmelerine neden olarak bu etnik grupların ülkedeki sayılarını azaltmayı hedeflediği gibi boyutlara kadar ulaşmıştır.

Burada dikkat çeken bir husus IŞİS militanlarının Azerbaycan ordusuna katılmak üzere harekete geçtiklerine dair haberin ilk başta hükümet yanlısı Rus kanalı LifeNews'da çıkmış olduğudur.¹⁵ Buna karşılık, Azerbaycan ve Türk medyasında da 400 PKK militanın Ermeni güçleri saflarında savaşmak üzere çatışma bölgesine hareket ettiğine dair haberler yayınlanmıştır.¹⁶ Gerçekle ilişkisi oldukça kuşkulu olan bu tür haberlerin yanında, Paris'te gösteri düzenleyen Azerbaycanlılara saldıran PKK'luların kamera görüntüleri mevcuttur.¹⁷ Ermeni medyası ve sosyal medyasında yoğun olarak paylaşılan bir iddia da Taliş köyüne giren Azerbaycan askerlerinin bu köyde yaşan yaşlı bir Ermeni çifti öldürüp kulaklarını kestikleridir. Bu haberlerde kullanılan fotoğraflarda, hayatını kaybetmiş iki yaşlı insan görülmektedir. Ancak, bu fotoğraflar bu kişilerin kulaklarının kesilip kesilmediğinin belli olmadığı bir mesafeden çekilmiştir.

Bunlara ek olarak, Ermeni medyası ve sosyal medyasında Azerbaycan güçlerinin sivil yerleşim birimlerine saldırılar düzenlediği ve bu saldırılarda aralarında 12 yaşında bir çocuğun da olduğu kayıpların yaşandığına dair haberler, Azerbaycan saldırganlığının ispatı amacıyla sıklıkla verilmiştir. Buna karşılık, Azerbaycan tarafı da Ermeni güçlerinin Azerbaycan sivil yerleşim birimlerine top ve füze atışı gerçekleştirdiğini iddia etmiş bu iddisını bazı kamera kayıtlarıyla da desteklemiştir. Azerbaycan kaynaklarına göre, toplam 32 sivil Azerbaycan yerleşimi Ermeni güçlerince vurulmuş, bu saldırılarda 232 ev ve bazı kamu binaları ve altyapı hasar görmüş, ikisi çocuk altı sivil hayatını kaybetmiş, yirmi altı kişi yaralanmıştır.¹⁸ Çatışmalar sona erip ölümler takas edilmeye başlandığında, Ermeni tarafı bazı Ermeni asker cesetlerinde işkence izlerine rastlandığını iddia etmiş, bu iddiayı Azerbaycan tarafı reddetmiştir.

Ermeni medyası ve sosyal medyasınca yaygınlaştırılan 'Azerbaycan vahşeti' temalı haberlerin propaganda savaşı çerçevesinde değerlendirilmesi daha doğru

15 "Turkey-Russia Antagonism Playing Out in Karabakh", *Eurasianet*, 7 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78206> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

16 Onnik James Krikorian, "Karabakh: the view from Georgia," *OpenDemocracy.net*, 15 Nisan 2016, <https://opendemocracy.net/od-russia/onnik-james-krikorian/karabakh-view-from-georgia> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

17 "Parisde Azərbaycanlılara hücum edən PKK-çılar döyüldülər," *AzeriTimes*, 10 Nisan 2016, <http://www.azeritimes.com/az/hadis%C9%99/parisd%C9%99-az%C9%99rbaycanlılara-hucum-ed%C9%99n-pkk-cilar-doyuldu%C9%99r-video/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

18 "Armenia causes big damage to Azerbaijani frontline residents"

olacaktır. İlk olarak, IŞİD göndermeli haberlerin, dünyayı şoka sokan IŞİD terörünün araçsallaştırıldığı bir propaganda faaliyeti olduğu açıktır. Azerbaycan laik bir ülkedir ve halkı büyük oranda sekülerdir. Bunun yanında, Azerbaycan'ın ülkede faaliyet gösteren İslami cemaatlere karşı da sert tedbirler aldığı bilinmektedir. Bu tip göndermelerle, Ermenistan'ın Müslüman-Hristiyan ikiliği üzerinden Hristiyan dünyasının desteğini kazanmaya çalıştığı da düşünülebilir. Bu çerçevede, Batılı bazı medya organlarında Karabağ meselesinin bir Müslüman Azeri-Hristiyan Ermeni çatışması şeklinde ifade edilmiş olması dikkat çekmektedir. İkinci olarak, 1915 olaylarına atıf yapılarak Karabağ'da Ermenilere karşı bir soykırım politikası izlendiğine dair iddialarla da Ermeni tarafının dünya kamuoyunun desteğini kazanmaya çalıştığı görülmektedir. 4 Gün Savaşı sonrasında Ermeni basınında çatışmalar esnasında Azerbaycan güçlerinin işlediği iddia edilen savaş suçlarının Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne götürüleceği hakkında haberler çıkmaktadır. Böyle bir sürecin başlatılıp başlatılmayacağı henüz netlik kazanmamıştır.

Ermeni tarafının propaganda faaliyetleriyle ilgili olarak dikkat çeken bir başka unsur ise, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev merkezli bir söylemin geliştirilmiş olmasıdır. Ermeni medya ve sosyal medyası, Batı tarafından da sıklıkla eleştirilen Azerbaycan'daki insan hakları ihlallerine dikkat çekerek ve Aliyev'i yolsuzluğa bulaşmış bir despot olarak resmederek, Batı nezdinde destek bulmaya çalışmıştır. Bunu yaparken, ilk olarak Azerbaycan'ın saldırıya geçtiğini ve bunun altında yatan nedenin Azerbaycan'daki ekonomik durgunluk ve siyasi baskı ortamında gelişen toplumsal muhalefeti başka bir düşmana kanalize ederek sönmülmendirmek olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiayı temellendirmek için ise yakın zamanda açıklanan 'Panama Belgeleri'ndeki Aliyev'le ilgili bilgiler ön plana çıkartılmıştır.

Ermeni medyası ve sosyal medyasında yayınlanan haberler de dikkat çeken bir başka husus Azerbaycan'ın Rus yapımı silahlar kullandığına dair suçlayıcı tonda yazılmış haber ve yorumlardır. Bu tür haber ve yorumların Rusya'yla oldukça gerilimli bir süreçten geçen Batı kamuoyunda Ermenistan lehine bir hava yaratılması fikriyle kaleme alındığı düşünülebilir. Burada ki ironik nokta ise, Azerbaycan gibi Ermenistan'ın da ana silah tedarikçisinin Rusya olduğudur. Ermeni medyası ve sosyal medyasındaki pek çok yazıda bu gerçeğe değinilmemektedir.

4 Gün Savaşı'nın Batı'daki Yansımaları

4 Gün Savaşı, Karabağ konusuna büyük oranda ilgisiz olan Batı kamuoyunda bir hareketlenmeye neden olmuştur. Batı'yı endişelendiren en temel unsurun çatışmaların yayılarak bölgesel bir hal alması ve böylesi bir durumda Batı'nın

bölgedeki çıkarlarının zarar göreceği, dahası bu çatışmaların içine çekileceği endişesidir. Bu sebeple, Batı'dan çarpışmaların bir an önce sonlandırılmasına dair ardı ardına mesajlar gelmiştir.¹⁹

22 yıllık ateşkes süresince pek çok ateşkes ihlali yaşanmış ve bu ihlallerde 2011 yılına kadar 3000 civarında kişi yaşamını yitirmiş,²⁰ bu tarihten sonra yaşanan ihlallerde de kayıplar yaşanmaya devam etmiştir. Ne var ki, son yıllarda yaşanan çatışmaların şiddeti ve sonucunda yaşanan kayıp sayılarında bir artış görülmektedir. Son çatışma ise tank, füze, İHA vb. ağır silahların kullanıldığı gerçek bir savaş halini almıştır. Bu şiddette yaşanan çatışmaların, bölgesel bir savaşın fitilini yakabileceği endişesi yaygınlık kazanmıştır. Bölge de yaşanacak bir savaşın Türkiye ve Rusya'yı karşı karşıya getireceği ve bunun bir sonucu olarak NATO-Rusya arasında bir çatışma riskinin ortaya çıkacağı kaygıları artırmıştır. Bunun yanında, böylesi bir durumun radikal İslamcı grupların varlık gösterdiği Kuzey Kafkasya'da istikrarsızlığa neden olabileceği ve bunun İslami terörün güçlenmesine sebep olabileceği endişesi de ifade edilmiştir. Ayrıca, bölgesel bir kargaşa durumunda, terörist grupların nükleer ve radyoaktif maddeleri Avrupa'ya sokmasının daha da kolaylaşacağı endişeleri de dile getirilmiştir.²¹ Bunlara ek olarak, Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığının kurtulması için hayati öneme sahip Güney Kafkasya hattının istikrarlaşması da ayrı bir endişe kaynağıdır.²²

Savaşı Kimin Başlattığına Dair İddialar

4 Gün Savaşı'nın nasıl ve neden patlak verdiği hakkında hakkında bir takım hipotezler geliştirmek için Azerbaycan ve Ermenistan'ın iç siyaseti ve Karabağ konusundaki gelişmeleri nasıl değerlendirdikleri dikkate alınmalıdır. Bunun yanında, Türkiye, Gürcistan ve İran gibi bölge ülkelerinin ve Rusya, ABD ve Avrupa Birliği gibi büyük güçlerin bölgesel çıkarları ve ikinci gruptaki ülkelerin daha geniş ölçekli strateji ve hedefleri diyalektik bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Böylesi bir değerlendirme, aynı zamanda, 4 Gün Savaşı'nın siyasi sonuçlarının anlaşılması açısından da gereklidir.

19 "Statement: Responding to the Nagorno-Karabakh Escalation"

20 "The Nagorno Karabakh conflict: Still Just about frozen", *Economist*, 7 Mart 2011, http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/03/nagorno-karabakh_conflict (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

21 "Frozen Conflicts Undermine Nuclear Security," *Eurasianet*, 5 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78126> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

22 Thomas De Waal, "Solve the Nagorno-Karabakh Conflict Before It Explodes", *Carnegie Europe*, 7 Nisan 2016, <http://carnegieeurope.eu/2016/04/07/solve-nagorno-karabakh-conflict-before-it-explodes/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

4 Gün Savaşı'nın başlamasıyla ilgili olarak Azerbaycan ve Ermenistan ateşkesi bozan taraf olarak birbirlerini suçlamaktadırlar. Azerbaycan, Ermeni tarafınca Azerbaycan'daki yerleşim birimlerine açılan ateşe sert bir karşılık verildiğini ve savaşın bu şekilde başladığını iddia etmektedir. Azerbaycan bu iddiasını bazı kamera kayıtlarıyla desteklemektedir. Ermeni tarafı ise Azerbaycan'ın önceden hazırlanmış bir plan doğrultusunda Ermeni mevzilerine üç yönden taarruz ettiğini öne sürmektedir. Ermenistan bu iddiasını desteklemek için çatışmaların ilk günü düşürülen ve iddiaya göre Azerbaycan özel kuvvetlerinden on iki askerin öldüğü helikopterde bulunduğu söylenen bazı harita ve krokileri öne sürmektedir. Bölgede görev yapan bağımsız bir gözlem grubunun bulunmaması nedeniyle çatışmaların nasıl başladığı konusunda kesin bir kanaate varmak mümkün değildir.²³ Bunun yanında, konunun uzmanları arasında 2 Nisan'da ilk harekete geçen tarafın Azerbaycan olabileceği konusunda bir görüşün hakim olduğu görülmektedir. Gerçekten de, Karabağ sorununun son süreçte aldığı hal ve tarafların strateji ve hedefleri göz önünde bulundurulduğunda çatışmaların başlatılması konusunda Azerbaycan'ın Ermenistan'a kıyasla daha fazla nedeni olduğu görülebilir. Bunun yanında, özellikle Batılı uzmanlar 4 Gün Savaşı'nın patlak vermesinde Rusya'nın parmağı ve/veya rolüne dair yorumlar da yapmaktadırlar. Bazı Rus ve Ermeni kaynaklarında ise Türkiye'nin çatışmaları kışkırttığına dair yorumlara rastlanmaktadır. Ne var ki, bu yorumlar oldukça ciddiye alınmamaktadır.

Azerbaycan'daki Ekonomik Durgunluk ve Artan Toplumsal Muhalefet

Karabağ meselesi devletlerarası bir mesele olduğu kadar hem Azerbaycan hem de Ermenistan için aynı zamanda bir ulusal kimlik meselesidir. Karabağ, her iki ülkede de farklı toplumsal sınıflar ve grupları ortaklaştıran bir önemli zemindir. Bu nedenle, Karabağ konusu her iki ülkedeki yönetici elit için kullanışlı bir iç politika malzemesidir.

Bu çerçevede gündeme getirilen iddialardan biri, özellikle son iki yıldır petrol fiyatlarında yaşanan düşüşle birlikte ekonomik durgunluk içine giren ve bununla da bağlantılı olarak sosyo-ekonomik problemlerin arttığı ve Aliyev yönetimine karşı olan hoşnutsuzluğun derinleştiği Azerbaycan'da yönetici elit, kendisine yönelen toplumsal tepkiyi başka mecralara kanalize ederek sönmülmek amacıyla Karabağ'daki çatışmaları başlatmıştır.²⁴

23 Sammut, "the EU cannot remain..."

24 "Nagorno-Karabakh: four days of conflict have interested Russia", *NewEastPlatform.org*, 18 Nisan 2016, <https://neweastplatform.org/2016/04/18/nagorno-karabakh-four-days-of-conflict-have-interested-russia/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Bir düşman ve tehdit yaratılarak toplumsal muhalefetin bu yöne kanalize edilmesi ve bu şekilde bastırılması iktidarlar için her zaman kullanışlı bir yol olagelmıştır. Dolayısıyla, Karabağ meselesinin iç siyasetle ilgili de özsel bir yanının olduğu *a priori* bir gerçektir. Ne var ki, bu özsel *a priori* gerçeklik Ermeni tarafı için de geçerlidir. Sosyo-ekonomik sorunlar ve artan toplumsal huzursuzluk anlamında Ermenistan'da da Azerbaycan'a benzer ve hatta çok daha derin bir krizin süregittiği ve Karabağ konusunun Ermeni yönetici eliti için de olukça kullanışlı bir iç politika malzemesi olduğu unutulmamalıdır. Ermeni ve Dünya basınında yoğun olarak yer bulan *Elektric Yerevan* eylemleri hemen geçtiğimiz yaz yaşanmıştır. Dolayısıyla, Karabağ meselesinin ısıtılması konjektürel olarak Azerbaycan'daki yönetici elit için iç siyasete dair ne kadar kullanışlı bir taktikse, Ermeni yönetici elit için de öyledir.

Azerbaycan'da Silahlanmaya Ayırılan Bütçe

İç siyasetle bağlantılı olarak dikkat edilmesi gereken bir başka husus, Azerbaycan'ın yıllardan beri ulusal gelirinin çok önemli bir bölümünü, işgal altındaki toprakların geri alınması için silahlanmaya ayırdığıdır. Ne var ki, meşruiyetini Karabağ'ın o ya da bu yolla geri alınacağı söylemi üzerinden inşa eden Aliyev yönetimi yirmi yılı aşkın bir süredir Karabağ konusunda ne askeri ne diplomatik alanda anlamlı bir başarı elde edebilmiştir. Bunun yanında, silahlanmaya ayrılan büyük miktarda kaynağın efektif kullanılmadığı, pahalı ancak işlevsiz silahlara harcandığı, ayrıca silah alımı süreçlerinde ciddi yolsuzlukların yaşandığına dair pek çok söylenti ortada gezmektedir. Bu durum, ülkedeki yönetici elitin eleştirisi oklarına hedef olmasına neden olmaktadır. Bu şartlar altında, itibar kaybeden siyasi ve askeri elitin hem kendi varlığını hem de silahlanma politikasını meşrulaştırmak için Karabağ'daki statükoyu değiştirmeye yönelik veya en azından sembolik bir zafer kazanmak için askeri girişimlerde bulunmuş olabileceği ifade edilmektedir.

Koordineli Askeri Harekat

4 Gün Savaşı'nı Azerbaycan'ın başlattığını iddia eden özellikle Ermeni uzmanlar, Azerbaycan tarafının piyade, topçu ve tank birlikleri gibi farklı askeri birimlerinin koordineli olarak hareket ettiklerine dikkat çekmekte ve böylesi bir hareketin ancak önceden planlanarak gerçekleştirilebileceğini iddia etmektedirler. Ne var ki, farklı askeri birimlerin koordineli bir operasyon gerçekleştirilmesi gerçekten de bir planlama gerektirse de, bölgede süregiden düşük yoğunluklu çatışmalar dikkate alındığında, her iki tarafında bu tür planları zamanı geldiğinde uygulamaya koymak üzere hazırlanmış olma olasılığı

göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, ‘koordineli askeri hareket’ noktasından hareketle ilk olarak Azerbaycan’ın Ermeni pozisyonlarına taarruz ettiği noktasına varılması yanılıcı olabilir.

Süregiden Statüko

“4 Gün Savaşı” değerlendirilirken, bölgede yirmi iki yıldır geçerli olan statükonun ve tarafların bu statükoya dair algılarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Yakın zamana kadar sıkça ifade edilen görüş, hem Azerbaycan’ın hem de Ermenistan’ın süregiden statükonun kendi lehlerine olduğuna inandıklarıdır. Buna göre, Ermenistan statükonun devamının Karabağ’daki durumu normalleştireceğine ve Karabağ’daki *de facto* Ermeni yönetiminin meşruiyet kazanmasına neden olacağına inanmakta, böylece *fait accompli* bir durumun ortaya çıkacağını düşünmektedir. Azerbaycan’ın ise stratejisini, geçerli olan durumun Ermenistan’ın içinde bulunduğu ekonomik izolasyonu derinleştireceği, böylece Ermenistan ve dolayısıyla Karabağ’daki sosyo-ekonomik koşulların gitgide kötüleşeceği ve bunun bir neticesi olarak Ermeni tarafının bir noktada geri adım atmak zorunda kalacağı öngörüsü üzerinden şekillendirdiğine inanılmaktadır. Buna ek olarak, Azerbaycan’ın süreç içerisinde silahlanmaya devam etmek yoluyla askeri alanda üstünlük sağlayarak Ermenistan’ı Karabağ konusunda geri adım atmaya zorlamayı planladığı düşünülmektedir. Bu nedenlerle, ne Ermenistan ne Azerbaycan statükoyu değiştirecek ve ancak karşılıklı tavizlerle sağlanabilecek bir kalıcı barış yönünde adım atmaya isteklidirler.

Ne var ki, Ermenistan’ın içinde bulunduğu izolasyon durumu bu ülke için çok önemli ekonomik kayıplara neden olsa ve Ermenistan’ı daha da fazla Rusya’nın bir tabi-devleti konumuna sürüklese de, çöküşüne veya Karabağ konusunda geri adım atmasına neden olmayacağı görülmektedir. Buna ek olarak, bölgede *fait accompli* bir durumun oluşmaya başladığı ve Karabağ’daki *de facto* Ermeni yönetiminin hukuki olmasa da sosyal ve siyasi alanlarda belli düzeylerde meşruiyet kazanmaya başladığı da anlaşılmaktadır. Bunu fark eden Azerbaycan’ın statükodan rahatsızlık duymaya başlamış olması ve var olan durumu değiştirme yolunda girişimlerde bulunması doğaldır. Bu nedenle, Azerbaycan’ın statükonun bozulması için harekete geçmesi şaşırtıcı bir gelişme değildir. Nitekim, konunun önemli uzmanlarından olan Thomas De Waal de buna işaret ederek, Moskova dahil, herhangi bir dış aktörün etkisi olmaksızın son çatışmaların fitilini ateşleyen tarafın Azerbaycan olma ihtimalini değerlendirmektedir.²⁵

25 Arzu Gelbulayeva, “De Waal: Kremlin ‘Not Primary Actor’ Behind Nagorno-Karabakh Conflict”, *RFE/RL*, 4 Nisan 2016, <http://www.rferl.org/content/russia-armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-de-waal-kremlin-not-primary-actor/27654309.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Uluslararası Camiayı Harekete Geçirmek

Bununla bağlantılı olarak yanında, Azerbaycan uluslararası camiaya Karabağ sorununa müzakere masasında ve barışçıl bir çözüm bulunması yönünde adım atılmaması halinde askeri seçeneği gündemine alabileceğiyle ilgili ciddi bir mesaj vermek istemiş olabileceği de ihtimal dahilindedir.

Bakü'deki Moskova Yanlısı Klik

4 Gün Savaşı'nın patlak vermesinde Bakü'nün rolüne işaret eden bir diğer görüş ise aşağıda değinilecek olan Azerbaycan ve Batı arasındaki yumuşamadan ve Bakü'nün Batı'ya verdiğini düşündüğü tavizlerden rahatsız olan Moskova yanlısı bir kliğin, Batı ile ilişkileri bozmak ve Azerbaycan'ın rotasını Rusya'ya doğru kırmak için Karabağ'daki son çatışmaları tetiklediğidir. Bir tür komplo ihtimalini öne çıkaran bu iddianın doğruluğunu değerlendirebilmek için Azerbaycan'daki yönetici elitin kompozisyonu ve arasındaki gruplaşmaların detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanında, şu da düşünülmelidir ki, pek çok uzman hem Azerbaycan'da hem de Ermenistan'da konu Karabağ olduğunda tepelerinde her iki cumhurbaşkanının bulunduğu çok güçlü bir emir-komuta zincirinin devreye girdiğini ve bu nedenle hiyerarşinin içinde veya dışında yer alan aktörlerin bireysel inisiyatifleri için alan bulunmadığı belirtmektedirler.

Rusya Faktörü

Genel olarak post-Sovyet coğrafyada özel olarak ise Güney Kafkasya'da yaşanan pek çok çatışmanın arkasında dolaylı veya dolaysız Rusya'nın parmağının aranması genel geçer bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım belli ölçülerde konformizmden beslenen bir zihinsel tembelliğin ve yaşanan her gelişmenin o ya da bu büyük gücün bir oyunu olduğu ve bunlar dışındaki aktörlerin yalnızca bu büyük güçler tarafından yönlendirilen birer piyon olduğu gibi indirgemeci bir anlayışı barındırdığı bir gerçektir. Bunun yanında, Rusya'nın özellikle 2008 yılından bu yana yürüttüğü hırslı ve saldırgan 'yakın çevre' politikası ve bu çerçevede yürüttüğü uygulamalar, bahsi geçen bölgedeki gelişmelerin anlaşılması için dikkate alınması gereken bir faktördür. ABD ve Avrupalı liderlerin dikkatlerinin Suriye'deki savaş, mülteci sonu ve İslami terörizm gibi konular üzerinde yoğunlaştığı bir dönemde, Karabağ konusunda Rusya'nın asıl aktör olarak devreye girmesi için önemli bir fırsat yarattığı gözden kaçırılmamalıdır.

Siyasi Takvim

4 Gün Savaşı'nın patlak vermesi ile ilgili olarak da hatırı sayılır sayıda uzman Rusya faktörüne işaret etmektedir. Bu minvalde görüş bildirenlerin bir kısmı siyasi takvime, özel olarak 31 Mart-1 Nisan tarihlerinde Washington'da gerçekleştirilen ve ellinin üzerinde liderin katıldığı Nükleer Güvenlik Zirvesi'ne dikkat çekmektedir. Rusya bu zirveyi boykot etmiştir. Bunun yanında zirveye katılan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Serzh Sargsyan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve Başkan Yardımcısı Joseph Biden ile ayrı ayrı birer görüşme gerçekleştirmişlerdir.²⁶ Bazı uzmanlar, Sargsyan'ın, Rusya'nın boykot ettiği bir zirveye katılarak burada ABD'li yetkililerle görüşmüş olmasını pek çok konuda Rusya'ya bağımlı olan Ermenistan'ın, Rusya'nın isteği ve onayı dışında attığı ve Ermenistan'ın bağımsızlık ve egemenliğini vurgulayan bir adım olarak nitelendirmişlerdir.²⁷

Bunun yanında, son yıllarda özellikle insan hakları ihlalleri nedeniyle Batı'nın eleştirilerine hedef olan ve Batı'yla ilişkileri nahoş seyreden ve buna müteakip belli ölçülerde Rusya'ya yanaşan Azerbaycan'ın, ABD'deki zirveye katılması ve Aliyev'in ABD'li yetkililerle görüşmesi, son süreçte ülkedeki siyasi tutukluların serbest bırakılması gibi bir takım adımlar atarak Batı ile ilişkilerini yumuşatma yoluna giren Azerbaycan'ın bu çizgisini devam ettirdiği ve bir takım sonuçlar almaya başladığı yolunda yorumlara neden olmuştur. Ayrıca, Azerbaycan'ın Nükleer Güvenlik Zirvesi'ne davet edilmesi, bu ülkenin Batı nezdindeki stratejik öneminin bir teyiti olarak da görülmektedir.

Bazı uzmanlara göre, bu iki durumdan rahatsız olan Rusya, 4 Gün Savaşı'nı kışkırtarak hem ABD'li yetkililerin Azerbaycan ve Ermeni cumhurbaşkanlarıyla yaptıkları görüşmelere karşı tepkisini göstermiş hem de ABD'nin itibarını sarsmıştır.²⁸ Çatışmaların başlamasını takiben ABD Dışişleri Bakanı Kerry'nin

26 Richard Giragosian, "Nagorno-Karabakh: The death of diplomacy," *Al Jazeera*, 3 Nisan 2016, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/04/nagorno-karabakh-death-diplomacy-russia-azerbaijan-armenia-160403105406530.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016); Matthew Bryza, "Putin fills another U.S. leadership void in Nagorno-Karabakh," *Washington Post*, 11 Nisan 2016, https://www.washingtonpost.com/opinions/nagorno-karabakh-conflict-is-too-dangerous-to-ignore/2016/04/11/1e32fc44-f23-11e5-9d36-33d198ea26c5_story.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

27 Giragosian, "Nagorno-Karabakh: The death...". Ne var ki, bu iddiada bulunan Giragosian, Rusya'nın belli sınırları aşmamak kaydıyla Ermenistan'a belli ölçülerde bir hareket alanı bıraktığını, örneğin Ermenistan'ın, Rusya'nın açıkça tehdit olarak algıladığı AB ve NATO ile belli düzeyde ilişkileri olduğu gerçeğini es geçmektedir. Dolayısıyla, Giragosian'ın, Nükleer Güvenlik Zirvesi'ne katılarak Ermenistan'ın Rusya'ya kafa tutmuş olduğu tezi gerçeği pek de yansıtmamaktadır.

28 Thomas De Waal, "Dangerous days in Karabakh," *Carnegie Europe*, 2 Nisan 2016, <http://carnegieeurope.eu/commentary/2016/04/02/dangerous-days-in-karabakh/iwit> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

ilk olarak Azerbaycanlı veya Ermeni yetkililer yerine Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'la temasa geçmesi, yukarıda öne sürülen görüşü doğrulayan bir gelişme olarak algılanmaktadır.²⁹ Buna ek olarak, çatışmalar başladıktan sonra Rusya'nın arabulucu olarak sahneye çıkması ve Azerbaycan ve Ermenistan Genelkurmay Başkanlarının 5 Nisan günü Moskova'da bir araya gelerek bir ateşkes anlaşmasına imzalamaları da dikkatleri Moskova'nın üzerine çekmiştir. Hepsinden önemlisi, Rusya'nın bölgeye bir barış gücü gönderme önerisi çatışmaların başlamasındaki Rusya parmağı için en önemli delil kabul edilmektedir. Hiç de yabana atılamayacak olan bu görüşe göre, Rusya Güney Kafkasya'daki hegemonyasını artırmak için burada askeri varlık oluşturmak istemektedir ve bu gerçekleştirebilmek için 4 Gün Savaşı'nı kışkırtmıştır.³⁰

Rusya faktörüne işaret eden görüşlerin bir kısmı Rusya'nın Azerbaycan'ı kendi eksenine çekebilmek amacıyla da Karabağ'da bir çatışmayı kışkırtmış olabileceği söylemektedir. Bu hipoteze göre, Azerbaycan, her ne kadar son süreçte ilişkileri gergin seyretse ve buna mükabil Azerbaycan Rusya'ya yanaşır bir politika izleyemeye başlamış olsa da, Rusya önderliğinde kurulmuş olan Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi örgütlerden uzak durmaktadır. Bu durum, Rusya'nın bölgesel politikaları açısından bir sorun teşkil etmektedir. 6 Nisan günü Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un "Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşması ve Avrasya Ekonomik Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin tümünü içermemektedir. Örneğin, Azerbaycan ne AEB'nin ne de KGAÖ'nün üyesidir. Bununla birlikte, bu durumun değişmesini ümit ediyorum"³¹ sözlerini sarfetmesi bu bağlamda dikkat çekmektedir. Hipotez odur ki, Rusya Karabağ'da bir savaşı kışkırtarak Azerbaycan'ı KGAÖ ve AEB'ne çekmek niyetindedir.

Yine Rusya faktörünü merkeze alan görüşlerden bir tanesi, Azerbaycan ve Batı arasında yaşanan görece yumuşamadan rahatsızlık duyan ve Aliyev'in Batı nezdindeki itibar ve güvenilirliğini zedelemek isteyen Ermenistan ve/veya Rusya'nın, tam da Aliyev'in ABD'li yetkililerle görüşmesi sonrasında Karabağ'da bir provokasyona girişmiş olmaları olasılığıdır. Böylesi bir durumda, Bakü'nün Batı ile son süreçte pek de iyi gitmemiş olan ilişkileri bir yara daha alacak ve bu durum Bakü'nün rotasını daha fazla Moskova yönüne kırmasına neden olacaktır. Ne var ki, statükonun Ermenistan'ın lehine süregittiği ve Ermenistan'ın Azerbaycan'la bir savaşı isteyecek bir durumda olmaması, Ermenistan'ın bir provokasyona girişmiş olabileceği iddiasını

29 Giorgi Lomsadze, "Moscow takes charge as Karabakh peacemaker." *Eurasianet*, 7 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78196> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

30 Giragosian, "Nagorno-Karabakh: The death..."

31 Zaur Shiriye, "Azerbaijan's War of ..."

güçleştirmektedir. Kuşkusuz, Rusya'nın Ermenistan üzerinde çok büyük bir hegemonyası söz konusudur. Ancak bu, Ermenistan'ın Rusya'nın isteklerini gözü kapalı bir şekilde yerine getirdiği gibi bir yanlış anlamaya neden olmamalıdır. Akla gelebilecek bir olasılık, Erivan ve ordudaki Rusya tarafından kontrol edilen bir kiliğin bu provokasyonu başlatmış olabileceğidir.

Bunun yanında, özellikle son süreçte Azerbaycan ve Batı arasında gözlemlenemeye başlayan yumuşamaya vurgu yapan bazı yorumcular, ABD'nin Bakü'deki büyükelçisi Robert Cekuta ve AGİT Minsk Grubu'nun ABD'li eş başkanı James Warlick'in Karabağ konusunda Azerbaycan'ı destekler açıklamaları ve ABD Kongresi'nin Karabağ'daki *de facto* otoriteye yaptığı maddi yardımı kesme kararına dikkat çekmekte ve tüm bu gelişmelerden rahatsız olan Ermenistan'ın Azerbaycan'ı yeniden sıcak çatışmanın içine çekmek istemiş olabileceğini ileri sürmektedirler. Bu iddiayı desteklemek için son aylarda işgal altındaki topraklarda süregiden Ermeni askeri hareketliliğine dikkat çekmektedirler.³²

Savaşın Sonuçları

4 Gün Savaşı'nı değerlendirilirken kimin veya hangi koşulların tetiklediği sorusundan daha önemli olan bir diğer soru ise sonuçlarıdır. Savaşın sonuçları askeri ve siyasi sonuçları olarak iki kümede değerlendirilebilir.

Askeri Sonuçlar

Yukarıda ifade edildiği gibi, 4 Gün Savaşı neticesinde Azerbaycan işgal bölgesinin kuzeydoğu ve güneydoğusunda Ermeni güçlerince kontrol edilen altı noktayı ele geçirerek yirmi iki seneden beri değişmemiş olan cephe hattında kendi lehine bir değişiklik olmasını sağlamıştır. Azerbaycan'ın iddiasına göre bu noktalar stratejik açıdan önemli tepelerdir ve bu tepelerin ele geçirilmesi olası müstakbel çatışmalarda Azerbaycan tarafına önemli askeri-stratejik avantajlar sağlayacaktır.

Cephe hattında Azerbaycan lehine yaşanan değişikliğin, askeri-stratejik öneminin yanında çok önemli bir başka yönü de bunun yaratacağı psikolojik etkidir. "4 Gün Savaşı" sonrası bazı noktaların ele geçirilmesi Azerbaycan ordusunun moralini artırmışken, Ermeni tarafında tam tersi bir moral

32 "Interview with Arastun Orujlu: Could Karabakh Violence Spur New Peace Talks?", *Institute for War and Peace Reporting*, 6 Nisan 2016, <https://iwpr.net/global-voices/could-karabakh-violence-spur-new-peace-talks> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

çöküntüye neden olmuştur. Nitekim Ermeni basını ve sosyal medyasında Azerbaycan'ın mevzi kazanmış olmasından ya hiç bahsedilmediği ya da bunların bir şekilde önemsizleştirilmeye çalışıldığı açıkça görülmektedir. Bunun yanında, insan ve teçhizat kayıplarının da Ermeni tarafında gizlenmeye çalışılan bir moral çöküntüye neden olduğu görülmektedir.

Siyasi Sonuçlar

Askeri netice kendi başına bir amaç değil, siyasi neticeye ulaşabilmek için bir araçtır. Bu nedenle, 4 Gün Savaşı'nın askeri sonuçlarından ziyade siyasi sonuçları önem taşımaktadır. 4 Gün Savaşı'nın siyasi sonuçlarını değerlendirmek için ilk olarak 4 Gün Savaşı boyunca ve sonrasında uluslararası arenada ne gibi gelişmelerin yaşandığını incelemek yerinde olacaktır.

AGİT Minsk Grubu

1994 yılından bu yana Karabağ sorunun çözümü konusundaki görüşmeler eş-başkanlığını ABD, Fransa ve Rusya'nın yaptığı AGİT Minsk Grubu tarafından yürütülmektedir. Ancak, bu yapı geçtiğimiz on yıllarda Karabağ sorunun çözümü konusunda anlamlı bir ilerleme sağlamak bir yana, çoğu zaman sorunun derinleşmesine hizmet eden bir performans sergilemiştir. AGİT Minsk Grubu'nun 2007'de formüle edilen Madrid Prensipleri'ni uygulamaya geçirme konusundaki başarısızlığı ve özellikle 2011 yılından bu yana içinde bulunduğu atıl durum tespit edilmektedir.

AGİT Minsk Grubu'nun üyesi 11 ülke 5 Nisan'da yıllardan beri ilk defa ortak bir açılama yapabirmiştir.³³ Her ne kadar bu açıklama oldukça sıradan bir içeriğe sahipse de 11 üye ülkenin biraraya gelmesi bile bir adım olarak değerlendirilmektedir.³⁴ Bunun yanında, halen AGİT Minsk Grubu'nun sonuç alıcı bir pratik izleyeceği kuşkulu görünmektedir.

Rusya

AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanlarından Rusya 2008 yılından bu yana hırslı, meydan okuyan ve uğruna Batı'yla çatışmayı göze aldığı bir 'yakın çevre' siyaseti izlemektedir. Çevresindeki post-Sovyet ülkeleri bağımsız birer

33 "Statement by Representatives of the OSCE Minsk Group countries", *OSCE*, 5 Nisan 2016. <http://www.osce.org/mg/231386> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

34 Laurance Broers, "Decisive Diplomacy Essential to Securing Fragile Nagorny Karabakh Ceasefire", *Chatham House*, 11 Nisan 2016, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/decisive-diplomacy-essential-securing-fragile-nagorny-karabakh-ceasefire> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016); Sammut, "the EU cannot remain..."

devletten ziyade kendisine biat etmesi gereken tabi-devletler olarak algılayan Rusya, çevresindeki ülkelerde ve bu ülkeler arasında yaşanan çeşitli sosyo-politik sorunlardan faydalanarak, dahası bunları kışkırtarak, 'yakın çevre'sindeki hegemonyasını derinleştirmektedir. Rusya'nın Karabağ sorununa yaklaşımı da bu çerçeveden bağımsız değildir. Rusya'nın hem Azerbaycan hem de Ermenistan birincil silah tedarikçisi olduğu unutulmamalıdır. Yukarıda belirttiği gibi, Rusya Karabağ'daki durumu Güney Kafkasya'daki askeri varlığını güçlendirmek için bir fırsat olarak görmektedir.

Fransa ve ABD

AGİT Minsk Grubu'nun bir diğer eş başkanı olan Fransa ise pek çok örnekte gözüktüğü gibi Ermeni tarafı lehine yanlı bir tutum sergilemektedir. Bazı durumlarda, ABD'nin de, belli ölçülerde bu ülkedeki Ermeni lobisinin çalışmalarının başarılı bir sonucu olarak, Azerbaycan aleyhine yanlı davrandığı örnekler mevcuttur.

AGİT Minsk Grubu eş başkanı olan ülkelerin bir arada hareket etmek yerine tek başlarına bazı girişimlerde buldukları da görülmektedir. Örneğin, Ağustos 2014'de yaşanan çatışmalardan sonra Rusya Aliyev ve Sargsyan'ı Soçi'de bir araya getirmiştir. Eylül 2014'de bu kez ABD Dışişleri Bakanı John Kerry iki liderin Galler'deki NATO zirvesinde görüşmesini sağlamıştır. Aralık 2015'de ise Fransız Cumhurbaşkanı Francois Hollande'm aracılığıyla Aliyev ve Sargsyan Paris'te görüşmüşlerdir. Hollande'dan önce Nicolas Sarkozy'nin de Karabağ konusunda pek çok inisiyatif aldığı hatırlanmaktadır. Tüm bu bireysel girişimler, sonuç itibarıyla AGİT Minsk Grubu'nun uyumlu ve koordineli çalışan bir yapılanma olmadığını göstermektedir. Ayrıca, Ukrayna yaşanan ve müsebbibinin büyük oranda Rusya olduğu kriz sonrasında ise Rusya ve Batı arasındaki gerginlik AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarını olumsuz etkileyen bir ek nedendir.³⁵

Bu bağlamda, 4 Gün Savaşı sonrasında AGİT Minsk Grubu dışındaki bazı uluslararası örgütlerin Karabağ konusuyla ilgili harekete geçmeleri dikkat çekici ve önemlidir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve Avrupa Birliği

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Başkanı Pedro Agramunt, 3 Nisan günü yaptığı yaptığı bir konuşmada Ermeni silahlı birliklerinin Birleşmiş

35 Sergey Markedov, "Nagorno-Karabakh may become another headache for Russia, the West", *Russia Direct*, 4 Nisan 2016, <http://www.russia-direct.org/opinion/nagorno-karabakh-may-become-another-headache-russia-west> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları doğrultusunda Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından çekilmesi çağrısında bulunmuştur.³⁶

12 Nisan günü ise Karabağ'daki gelişmeler Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen oturumda 2011 yılından bu yana ilk kez ele alınmıştır.³⁷ 18 Nisan tarihinde de Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Karabağ'da çatışmalarla ilgili bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda Azerbaycanlı, Ermeni ve Fransız delegeler çatışmalara dair birer belge sunmuş fakat bu belgelerden hiç biri kabul edilmemiştir. Azerbaycan haber kanallarının iddialarına göre bu oturumda da Pedro Agramunt ülkesel bütünlük ilkesini vurgulamış, sorunun çözümü için uluslararası hukukun altını çizmiştir.

Pedro Agramunt'un 3 Nisan'daki açıklaması AKPM'nin BMGK kararlarına atıf yaparak Karabağ'daki durumu bir işgal olarak değerlendirmesi nedeniyle önemlidir. Azerbaycan'ın da tezi olan işgal değerlendirmesi, Ermeni tarafının öne sürdüğü kendi kaderini tayin hakkı argümanını geçersiz kılmaktadır. Bunun yanında, çeşitli medya kanallarında Ermeni tarafının kullanmakta oldukça başarılı olduğu popüler söylem alanından çıkartılarak, uluslararası hukuk çerçevesinde ve uluslararası belgeler etrafında tartışılmaya başlanması Azerbaycan'ın lehinedir.

12 Nisan'da gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu Genel Kurul oturumunda ilk sözü alan Avrupa Birliği Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini var olan statükonun sürdürülemez olduğunu, bölgedeki gerginliğin her an büyük ölçekli çatışmalara evrilebileceğini bu nedenle sorunun çözümü için adım atılması gerektiğini söylemiştir. Mogherini, Avrupa, Asya ve Orta Doğu Güney kavşağında bulunan Güney Kafkasya'nın Avrupa için büyük bir öneme sahip olduğunu, bu olası çatışmaların bölgesel güvenliğe tehdit olduğunu belirtmesi önemlidir. Mogherini sözlerini aşağıdaki şekilde sonlandırmıştır:

Bu artan gerginlik bu sorunun askeri çözümünün olmadığını daha net göstermiştir... Ancak açıkça görülüyor ki statüko kabul edilemez. Burada gereken siyasi bir çözümdür ve tarafların sorunun kapsamlı çözümü için müzakerelere yeniden başlamaları siyasi hedefimiz olmalıdır. Minsk Grubu ve eşbaşkanları arabuluculuk için oradadır ve

36 "PACE President calls for respect of cease-fire in Nagorno-Karabakh", *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, 3 Nisan 2016, <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6094&lang=2&cat=15> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

37 Konuşmalar için bakınız: "15. Situation in Nagorno-Karabakh (debate)", *European Parliament of the European Union*, 12 Nisan 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20160412+ITEM-015+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

AB eşbaşkanların teklif ettiği Madrid Prensipleri temelinde bir çözümü desteklemektedir... Taraflar barış için anlamlı bir uzlaşmaya gitmelidir.³⁸

Mogherini'den sonra söz alan temsilciler Karabağ sorununda Rusya'nın rolüne ve özellikle taraflara yaptığı silah satışına, tarafların silahlanmalarına, 22 yıllık süreçte bu soruna anlamlı bir çözüm üretilemediğine, işlevsel bir gözlem mekanizmasına olan ihtiyaca, AGİT Minsk Grubu'nun daha işlevsel hale gelmesi gerektiğine, AB'nin süreçte daha aktif rol oynaması gerekliliğine, Bölgede bir Birleşmiş Milletler barış gücüne olan ihtiyaca, durumun Avrupa için de tehlike arz ettiğine dair görüşlerini açıklamışlardır.³⁹

Oturum başkanı ve Federica Mogherini'nin dışında söz alan 22 temsilciden beş farklı gruba mensup olan dokuz Ermenistan'ı haklı bulan, dört farklı gruba mensup beşi ise Azerbaycan'ın tezlerini savunan konuşmalar yapmıştır. Yapılan bu konuşmaların içerikleri farklı görüşlerdeki temsilcilerin bakış açılarının anlaşılması açısından önemli bir veridir. Ermeni taraftarı görüş bildiren temsilciler, genel olarak duygusal diyebileceğimiz bir tutumla Karabağ'ın küçük ve savunmasız bir ülke olduğu, Karabağ'ın Sovyetler Birliği döneminde Stalin tarafından Azerbaycan'a bağlandığı ve '1915'de yaşanan soykırım' iddiası üzerinden söylemlerini kurmuşlardır. Bunun dışında, konuyla alakalı olarak öne sürdükleri bir argüman cephe hattında bir izleme grubunun oluşturulmasına Azerbaycan'ın karşı çıktığı olmuştur. Bu temsilciler arasında, Le Pen'in Ulusal Cephesi (Fransa), Kuzey Ligi (İtalya), Avusturya Özgürlük Partisi (Avusturya) ve Özgürlük Partisi'nin (Hollanda) gibi aşırı sağcı, yabancı düşmanı, islamofobik ve faşizan partilerden oluşan Ulusların ve Özgürlüğün Avrupası grubu adına söz alan Jean-Luc Schaffhauser'in aşağıdaki konuşması dikkate değerdir:

...bir kez daha, yalancı ve fazla hoşgörülü diplomasimiz, gerçek dışı diplomasimiz, gerçekler tarafından yakalanmıştır, kimliklerin gerçekliği tarafından.

Karabağ'da nüfusun 80% Ermenidir, Ermeni uygarlığının beşiğini/merkezini oluşturan bu bölgeyi, Milletler Komiseri Stalin, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlamıştır. Aynı soruna Ukrayna'nın doğusunda rastlamaktayız. Zamanında Rus halkı Ukrayna'ya dahil edilmişlerdi, yine Stalin tarafından...

38 "15. Situation in Nagorno-Karabakh (debate)"

39 "15. Situation in Nagorno-Karabakh (debate)"

Rusya'ya gelince, kendisi, yeni yangının sorumlusuna nazaran, despot ve şehvet düşkün, terörizmi finanse eden, Avrupa'ya şantaj yapan hatta süründüren Erdoğan'dan bahsediyorum, barış faktörüdür. Bu bir utançtır!

Bunun yanında Avrupa Halk Partisi Grubu adına konuşan temsilci Frank Engel'in konuşması da içeriği açısından oldukça çarpıcıdır:

Sayın Başkan, Yüksek Temsilci statükonun yalnızca daha çok şiddete neden olacağını söyledi. Bu doğru olabilir, ancak bu durumun belirli bir sebebi vardır: Azerbaycan 24 yıl önce olduğu gibi bugün de saldırgan taraftır. Önceleri daha küçük çapta yaptığı gibi bu sefer de ateşkesi ihlal etmiştir ve bunu bu bölgede Ermeni olan herşeyin yok edilmesi gerektiğine inandığı için yapmaktadır.

Minsk Grubu'nun sunduğu tüm teklifleri reddetmesinin sebebi de budur çünkü Minsk Grubu'nun sunabildikleri birer tavizdir. Azerbaycan gibi Ermenistan da Ramil Safarov'u milli kahraman seviyesine çıkararak bir ülkeyle uzlaşmak istememektedir. Acımasız baltalı bir katilin Macaristan tarafından ülkesine hiçbir zaman gönderilmemesi gerekirdi. Eninde sonunda olacak olan Karabağ'ın bağımsızlığının tanınması olacaktır. Karabağ'ın bağımsızlığı o dönemde geçerli olan Sovyet anayasasına uygun olarak ilan edilmiş ancak kabul edilmemişti. Artık kabul etmenin zamanı geldi.

Bu konuşmayı yapan Frank Engel, 16 Şubat 2016'da Ermenistan Cumhurbaşkanı Serzh Sargsyan tarafından Ermenistan Cumhuriyeti Mkhitar Gosh madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁴⁰

Azerbaycan tarafını destekler görüş belirten temsilciler ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Avrupa Parlamentosu kararlarına atıfla, Azerbaycan topraklarının Ermenistan işgali altında olduğunu, uluslararası hukuk prensipleri gereği Azerbaycan'ın egemenlik ve ülkesel bütünlüğüne saygılı olunması gerektiğini belirtmişlerdir. Yeşiller-Avrupa Özgür İttifakı grubu adına konuşan Heidi Hautala "AB, Doğu Ortaklığı ülkelerinin hepsine karşı aynı tutumu sergileyerek çifte standartlardan kaçınmalıdır" sözleriyle çok önemli bir soruna işaret etmiştir.

40 "MEPs awarded by Armenian President's decree", *ArmenPress*, 24 Şubat 2016, <http://armenpress.am/eng/news/837042/meps-awarded-by-armenian-president%E2%80%99s-decree.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Türkiye

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan çatışmanın ilk günü 2 Nisan tarihinde yaptığı bir açıklamada,

Yıllar yılı malum işgal altında olan Dağlık Karabağ bölgesindeki bu mücadele ne yazık ki bu işi Minsk Üçlüsü ile hafife alması sebebiyle bu tabloyla bizi karşı karşıya bıraktı. Eğer Minsk Üçlüsü burada adil bir şekilde, kararlı bir şekilde yürüyüp netice alacağı adımlar atmış olsaydı bugünlere gelmemiş olurduk

ifadesini kullanarak AGİT Minsk Grubu'nu eleştirmiştir.⁴¹ Erdoğan, 4 Nisan 2016 tarihinde yaptığı bir konuşmada da Karabağ'daki çatışmalara değinerek,

Türkiye, Karabağ meselesinde en başından beri Azerbaycan'ın yanındadır, yanında olmaya da devam edecektir. Karabağ'da yaşanan işgalin ve girilen katliamların acısı Türk milleti olarak bizim de yüreğimizi yakıyor... Karabağ bir gün yeniden mutlaka asli sahibine geri dönecek, Azerbaycan'ın olacaktır, buna inanıyorum. Neredeyse çeyrek yüzyıldır vatanlarından uzak yaşayan Karabağlı kardeşlerimiz bir gün mutlaka yurtlarına, evlerine döneceklerdir

ifadelerini kullanmıştır.⁴² Ayrıca, 15 Nisan tarihinde 13. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'nin ardından İİT Genel Sekreteri Medeni'yle düzenlediği ortak basın toplantısında Azerbaycan'ın Karabağ'da verdiği mücadeleyi desteklediklerini tekrar ifade eden Erdoğan, BM'nin Azerbaycan lehine verdiği kararları rağmen AGİT Minsk Grubu'nun Karabağ sorununu yıllarca çözememesini eleştirmiştir.⁴³

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı'nın 2 Nisan tarihinde yayınlanan açıklamasında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırganlığı kınamış ve Ermenistan'a ateşkes uymaya ve çatışmalara biran önce son verme çağrısı yapmıştır. Ayrıca, açıklamada Türkiye'nin Karabağ konusundaki genel tavrını yansıtan şu sözlere yer verilmiştir:

41 "Cumhurbaşkanı Erdoğan Azeri televizyonuna konuştu", *NTV*, 2 Nisan 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/cumhurbaşkanı-erdogan-azeri-televizyonuna-konustu,k8p61CkREk6pEtuGSV0niQ> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

42 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Güvenlik Güçlerine 'Devlet Yanınızda' Çağrısı", *Milliyet*, 4 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaşkanı-erdogan-dan-guvenlik-guclerine-ankara-yerelhaber-1301944/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

43 "Cumhurbaşkanı Erdoğan 'Minsk üçlüsünün Karabağ sorununu çözememesini anlıyamıyorum'", *Trend News Agency*, 15 Nisan 2016, <http://tr.trend.az/news/politics/2520425.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Ermenistan yaklaşık çeyrek asırdır Azerbaycan'ın topraklarının beşte birini işgal altında tutmaktadır. Söz konusu işgal sona ermediği ve Ermenistan saldırgan tutumundan vazgeçmediği müddetçe benzer çatışmaların yaşanmaya devam etme riski maalesef mevcuttur. Bu çerçevede, Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarını da göz önüne alarak barışçı yollardan işgale biran önce son vermesi yönündeki çağrımızı yineliyoruz.

Yukarı Karabağ ihtilafının çözümü için oluşturulan AGİT Minsk Grubu'nun bir üyesi olan Türkiye, ihtilafa Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği çerçevesinde adil ve kalıcı bir çözüm bulunması yönündeki çabaları desteklemeyi sürdürecektir.⁴⁴

Öte yandan, Türkiye'nin çatışmalarda Azerbaycan'dan yana tavır sergilemesi, Rus ve Ermeni basınında Karabağ'da 2 Nisan'da patlak veren çatışmalarda Türkiye'nin parmağı olduğuna dair ıkan çeşitli iddialarda kullanılmıştır. Aynı çizgide Rus ve Ermeni resmi makamları tarafından da benzer iddialar öne sürülmüştür. Örneğin, Rusya Başbakanı Medvedev 9 Nisan'da verdiği bir mülakatta şu ifadeleri kullanmıştır:

Karabağ krizinin etkilerinin Ortadoğu'ya ve Rusya'ya nasıl etki edeceğini dikkatle izleyen güçler var. Tüm krizler bir süre sonra öyle ya da böyle siyasi kararların alınmasında bir faktör olabilir. Bu nedenle bu krizi dışarıdan etkileyen faktörler olabileceğini de ihtimaller arasında görüyorum. Siz Türkiye faktöründe bahsettiniz. Bu konuda Türkiye faktörü muhtemelen var, zira en azından Türkiye kriz konusunda pozisyonunu belli etti.⁴⁵

Türkiye'nin Karabağ sorununun başlangıcından itibaren Azerbaycan'ı desteklemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu çatışmaya gösterdiği tepki yeni bir durum değildir. Ayrıca, Suriye'deki durum yüzünden Rusya'yla ilişkileri gerilen Türkiye'nin Karabağ'da Ermenistan-Azerbaycan çatışmasını körükleyerek hemen yanı başındaki başka bir cephede Rusya'yla tekrar karşı karşıya gelmek istemesi pek olası değildir. Nitekim Ermenistan ve Rusya'da ortaya atılan bu iddialar uzmanlar tatarından ciddiye alınmamıştır. Ayrıca, Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov 4 Nisan'da yaptığı çeşitli açıklamalarda

44 "Temas Hattında ve Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında Devam Eden Çatışmalar Hk.", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2 Nisan 2016, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-2-nisan-2016_-temas-hattinda-ve-azerbaycan-ermenistan-sinir-hattinda-devam-eden-catismalar-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

45 "Conflict in Karabakh Likely Has 'Turkish Factor' – Medvedev", *Sputnik News*, 9 Nisan 2016, <http://sputniknews.com/world/20160409/1037744356/karabakh-conflict-medvedev.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Türkiye’den gelen açıklamaları eleştirmiş, ancak Karabağ’da yaşanan gerilimle ilgili olarak Moskova’nın Ankara’yu suçlamadığını belirtmiştir.⁴⁶

İslam İşbirliği Teşkilatı

14-15 Nisan tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen 13. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi’nde yayımlanan ve 218 maddeden oluşan Nihai Bildirisi’nin 16 ve 17 maddelerinde Karabağ’daki duruma değinilmiştir. Bu maddelerde, Ermenistan’ın Azerbaycan’a karşı saldırganlığı kınanmış, Birleşmiş Milletler Tüzüğü ve uluslararası hukuk kararlarına atıf yapılarak şiddet kullanarak toprak ele geçirmenin kabul edilemeyeceği ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda Ermenistan işgal ettiği yerlerden çıkması gerektiği belirtilmiştir. Sorunun çözümü için egemenlik, ülkenin bölünmezliği ve uluslararası alanda tanınmış sınırların ihlal edilemezliği ilkelerinin temel alınması gerektiği vurgulanmış, Ermenistan’a silah satışının durdurulmasını talep etmiştir. Bildiri aynı zamanda, Ermenistan’ın işgal ettiği yerlerin demografik, kültürel ve fiziksel karakterini değiştirmek için çaba sarfettiğini ve burada yasadışı ekonomik faaliyetler yürüttüğünü ve kamusal ve özel mülkiyet hakkını ihlal ettiğini tespit etmiştir. Son olarak, 4 Gün Savaşı’nın faali olarak Ermenistan gösterilmiş, Azerbaycan’a destek mesajı verilmiş ve Ermenistan’ın saldırgan tavrı kınanmıştır.⁴⁷

Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği

Batı ve İslam Dünyasından gelen tepkilerin yanında, Ermenistan’ın üyesi olduğu Kollektif Güvenlik anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği’nin (AEB) ve bunlara üye ülkelerin tutumlarının incelenmesi, 4 Gün Savaşı hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek için gereklidir.

Belarus

Çatışmaların başladığı 2 Nisan günü KGAÖ bir açıklama yapmış ve Azerbaycan’ı çatışmaların başlamasına neden olmakla suçlamıştır.⁴⁸ Bu açıklamanın dışında KGAÖ’den başka bir tepki gelmemiştir. Bunun yanında,

46 “Russia doesn’t blame Turkey for tensions in Nagorno-Karabakh”, *TASS*, 4 Nisan 2016, <http://tass.ru/en/politics/866982> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

47 “Final Comminique of the 13th Islamic summit of the Heads of State/Government of the OIC member”, *Organization of Islamic Cooperation*, İstanbul, Nisan 2016, http://www.oic-oci.org/oicv3/upload/conferences/is/13/en/13_is_final_com_en.pdf (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

48 “CSTO Blames Azerbaijan for Karabakh Escalation”, *Massispsot*, 2 Nisan 2016, <http://massispost.com/2016/04/csto-blames-azerbaijan-for-karabakh-escalation/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

çatışmaların en şiddetli şekilde devam ettiği 2 Nisan günü, AGİT Minsk Grubu, KGAÖ ve AEB üyesi Belarus'un Dışişleri Bakanlığı websitesinde "Belarus, gerginliğin genel kabul görmüş uluslararası hukuk ilkeler ve normlara uygun olarak, başta ülke egemenliğine saygı, toprak bütünlüğü ve sınırlarının ihlal edilmezliği ilkelerine dayanılarak ve ilgili BM Güvenlik Konseyi ve AGİT kararlarına uyumlu bir şekilde barışçıl yollarla sonlandırılmasını desteklemektedir" ifadelerini içeren ve tarafları sükunete davet eden bir açıklama yayınlanmıştır.⁴⁹ Böylelikle, Belarus, Azerbaycan'ın öne sürdüğü argüman olan ülkenin bölünmezliği ilkesine vurgu yaparak Azerbaycan'ı destekler bir pozisyon almıştır. Buna ek olarak, Belarus çatışmaların devam ettiği 4 Nisan Günü Belarus'un yabancı ülkelerdeki askeri operasyonlara katılmayacağını belirten yeni askeri doktrinini açıklamıştır.⁵⁰ 25 Nisan günü Belarus Meclis Başkanı Mikhail Myasnikovich, Aliyev'le Bakü'de görüşerek iki taraf arasında geliştirilecek işbirliği olanaklarını konuşmuştur.⁵¹

Kazakistan

KGAÖ ve AEB üyesi bir diğer ülke olan Kazakistan ise ateşkesin sağlandığı 5 Nisan tarihinden bir gün sonra, daha önceden 8 Nisan'da Erivan'da gerçekleştirilmesi planlanmış olan AEB toplantısının Moskova'da yapılmasını talep etmiştir.⁵² Buna karşılık, Ermenistan Başbakanı Hovik Abrahamyan toplantının Erivan yerine Moskova'da yapılması durumunda Ermenistan'ın boykot edeceğini açıklamıştır.⁵³ Buna rağmen toplantı 13 Nisan'da Erivan'da değil Moskova'da gerçekleştirilmiştir.⁵⁴ Buna ek olarak, Kazakistan 22 Nisan'da Erivan'da gerçekleştirilen *Invest Armenia-201 Forum*'a da katılmamıştır.⁵⁵

49 "Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus in connection with the events regarding Nagorny Karabakh", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus*, 2 Nisan 2016, http://mfa.gov.by/en/press/news_mfa/ed083ceb7910baf9.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

50 "Belarus' new military doctrine passes first reading", *Belarus News*, 4 Nisan 2016, <http://eng.belta.by/society/view/belarus-new-military-doctrine-passes-first-reading-90210-2016/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

51 "Azerbaijan's head received chairman of National Assembly of Belarus", *Abc.az*, 25 Nisan 2016, http://abc.az/eng/news_25_04_2016_95678.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

52 "Armenia's 'Allies': Kazakhstan gets EEU summit moved from Yerevan amid Karabakh escalation", *ArmeniaNow.com*, 7 Nisan 2016, http://armenianow.com/news/71321/armenia_eeu_summit_yerevan_kazakhstan_karabakh_tensions (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

53 "Armenian PM May Shun Eurasian Union Meeting", *ArmeniaLiberty.org*, 6 Nisan 2016, <http://www.armenialiberty.org/content/article/27658717.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

54 "Meeting of the Eurasian Intergovernmental Council", *The Russian Government*, 13 Nisan 2016, <http://government.ru/en/news/22590/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

55 Mehmet Fatih Öztarsu, "Business delegation of Kazakhstan refused to go to Armenia", *The Asian*, 25 Nisan 2016, <http://www.theasian.asia/archives/94335> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Belarus ve Kazakistan'ın tutumları Ermenistan'ın tepkisini çekmiştir. Belarus Dışişleri Bakanlığı websitesinde yayımlanan açıklamanın ertesinde Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Belarusya'nın Erivan Büyükelçisini çağırarak bu açıklamalar karşısında duyduğu tepkiyi bildirmiştir.⁵⁶ Ermeni parlamenter Bagram Bagdasaryan'ın "KGAÖ'ye gelince, üye devletlerin bazılarının yaptığı açıklamalar Örgütün otoritesine zarar vermektedir. Beklentilerimiz karşılanmadı... Ortaklarımız konumlarını belli etmelidir" şeklindeki sözleri de Ermenistan'ın Belarus ve Kazakistan'ın tutumları karşısındaki hayal kırıklığını ifade eder niteliktedir.⁵⁷

Ermenistan, Avrupa Birliği ile uzun süre sürdürdüğü Ortaklık Antlaşması ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi görüşmelerinden Eylül 2013'de çekilerek Avrasya Ekonomik Birliği'ne girmek arzusunda olduğunu açıklamış ve sonrasında Ocak 2015'de resmen üye olmuştur. Ermenistan'ın bu beklenmedik "stratejik U-dönüşü" pek çok tartışma ve yorumu da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar esnasında Ermenistan hükümeti Ermenistan'ın içinde bulunduğu güvenlik sorunlarını öne sürmüştü ve özellikle Karabağ konusunda Ermenistan'ın Rusya'nın desteğine ihtiyacı olduğunu ve bu anlaşmayla bu desteğin sağlanabileceğini öne sürmüştü. Ne var ki, Ermenistan'ın AEB'ye üyeliğinden sonra patlak veren en kritik süreçte AEB üyesi Belarus ve Kazakistan'ın Azerbaycan yanlısı tutumları Ermenistan hükümetinin AEB'ye dair argümanın boşa çıkmasına neden olmuş, Ermenistan'ın AEB üyeliğinin Ermenistan'a arzuladığı siyasi ve askeri desteği otomatikman sağlamayacağı belli olmuştur.

Rusya

Bunların yanında, Ermenistan için en önemli gelişmenin Rusya'nın gösterdiği tavır olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ermenistan, Rusya'yı bir tür 'büyük abi' olarak görmekte, özellikle güvenlik konusunda bu ülkeyi bir tür garantör olarak algılamaktadır. 2007 yılında kabul edilen ulusal güvenlik stratejisine göre Ermenistan Rusya'yı askeri-siyasi güvenlik alanında stratejik ortak olarak görmektedir.⁵⁸ Ermenistan'ın ulusal güvenlik stratejisine göre Rusya'nın Ermenistan'ın güvenliği açısından önemi, iki ulus arasındaki

56 "Ambassador of Belarus to RA was summoned to the MFA of Armenia", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2016/04/03/koch_bel_amb/ (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

57 "Armenia, Azerbaijan Air Grievances Against "Allies", *Eurasianet*, 12 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78266> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

58 "Republic of Armenia National Security Strategy", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, 26 Ocak 2007, http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrineeng.pdf (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

geleneksel dostluğa dayanmakta, ticari ve ekonomik ilişkiler, Rusya'nın Karabağ sorununun çözülmesindeki hakemlik rolü, Rusya'daki Ermeni diasporasının varlığı üzerinden şekillenmektedir. Bu belge, Ermenistan ve Rusya arasındaki Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması ve 21. Yüzyıla Doğru İşbirliği Deklarasyonu'na ve her iki ülkenin KGAÖ'ye üyeliğine vurgu yapmakta ve Rusya'nın Kafkasya'daki askeri varlığının Ermenistan'ın güvenliği ve bölgedeki siyasi ve askeri denge için önemine vurgu yapmaktadır.⁵⁹

Rusya'nın sınırları dışındaki on askeri üssünden bir tanesi Ermenistan bulunmaktadır.⁶⁰ 2015 yılı sonu-2016 yılı başlarında Rusya bu üsse önemli ölçüde yığınak yapmış bu çervede üsse Navodchik-2 ve Takhion insansız hava araçları, Mi-24 savaş helikopterleri ve Iskander-M ballistic füzeleri, Mig-29 jetleri vb. yerleştirmiştir.⁶¹ 2014 yılının sonlarında Ermenistan ve Rusya arasında Ortak Bölgesel Hava Savunma Sistemi anlaşması imzalanmıştır.⁶²

Her ne kadar, 2 Nisan günü Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in basın sekreteri Rusya'nın "Azerbaycan'ın başlattığı saldırı" hakkındaki kaygılarını açıklamışsa da, Rusya'dan açıkça Azerbaycan'ı suçlayan veya Ermenistan'a destek sunan bir açıklama gelmemiştir.⁶³ Rusya, daha ziyade, bitaraf bir tavır sergilemiştir. Bunun yanında, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Azerbaycan, İran ve Rusya 7 Nisan'da arasında gerçekleştirilecek üçlü toplantı için 6 Nisan'da Bakü'ye gitmiştir.⁶⁴ Hemen ardından ise, 7 Nisan günü Erivan'a giden Rusya Başbakanı Medvedev, ertesi günü Bakü'ye hareket etmiştir. Her ne kadar, Lavrov'un Bakü ziyaretinin daha önceden planlandığı anlaşılrsa da, Medvedev'in Bakü ziyaretinin bir 'son dakika' kararı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Lavrov, 7 Nisan'da verdiği bir röportajda Azerbaycanı

59 "Republic of Armenia National Security Strategy"

60 "Russian military bases abroad: How many and where?", *Sputniknews*, 19 Aralık 2015, <http://sputniknews.com/military/20151219/1032030941/russian-bases-abroad.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

61 Adam Erelı, "Putin's Newest Satellite State", *Forbes*, 24 Şubat 2016, <http://www.forbes.com/sites/realspin/2016/02/24/putins-newest-satellite-state/#256991213549> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016); "Russia deploys advanced aircraft to Armenia", *RT*, 20 Şubat 2016, <https://www.rt.com/news/333091-russia-aircraft-base-armenia/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

62 Luke Coffey, "Nagorno-Karabakh is not a localised conflict", *Al Jazeera*, 6 Nisan 2016, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/04/nagorno-karabakh-localised-conflict-armenia-azerbaijan-160406081258222.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

63 "Putin Phones Armenian, Azeri Leaders", *Armenialiberty*, 5 Nisan 2016, <http://www.armenialiberty.org/content/article/27656358.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

64 "Lavrov arrives in Baku for talks with Azerbaijani and Iranian foreign ministers", *TASS*, 6 Nisan 2016, <http://tass.ru/en/politics/867810> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

65 "Armenia's 'Allies': Kazakhstan gets EEU summit moved from Yerevan amid Karabakh escalation"

stratejik ortak olarak tanımlamıştır.⁶⁶ Benzer şekilde Rusya Başbakan Yardımcı Dmitry Rogozin de Ermenistan'la birlikte Azerbaycan için de stratejik ortak tanımını kullanmıştır.⁶⁷ Rogozin, ayrıca, varolan statükonun değişmesi gerektiği fikrini de içeren de bir açıklama yapmıştır.⁶⁸ Bunlara ek olarak hem Rogozin hem Medvedev, Batı ve Ermenistan'ın tüm protestolarına rağmen Rusya'nın hem Ermenistan'a hem Azerbaycan'a silah satışına devam edeceğini bildirmiştir.⁶⁹

Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışı ve bunun devam edeceğine yönelik açıklamaları Ermeni kamuoyunda çok büyük bir hayal kırıklığı ve öfkeye neden olmuş, bunun sonucu Erivan'da Rusya karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Ermeni yetkililer de Rusya'nın tavrına karşı kınayan bazı açıklamalar yapmışlardır. Örneğin, Ermenistan Başbakanı Hovik Abrahamyan "Rusya bizim stratejik ortağımız. Rusya'nın saldırgan Azerbaycan'a silah satması halkımıza acı veriyor" şeklinde bir açıklama yaparken, Ermenistan Savunma Bakanı Artsrun Hovhannisyan "Bütün bunlardan sonra, [Azerbaycan'a] silah satışı gayri ahlakidir" ifadelerini kullanmıştır.⁷⁰ Benzer şekilde Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbandyan da konuyla ilgili aşağıdaki çarpıcı açıklamada bulunmuştur:

Azerbaycan Rus askeri üstlerinin bulunduğu bir ülke değildir. Azerbaycan KGAÖ'ne de katılmamış bir devlettir. Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın aksine, savunma ve askeri sanayiine ilişkin Rusya'yla onlarca antlaşması bulunmamaktadır. Önceki mülakatlarımdan birisinde detaylı olarak bahsettiğim, Rusya'yla meşhur "Beşinci Protokol"ü imzalayan Azerbaycan değildir. Bu liste uzar gider... Bunun [Rusya-Ermenistan ilişkilerinin] bir iş ilişkisi olduğuna dair bir görüş var. Bu argümanı kabul etmemeliyiz veya etmemeliyiz bilmiyorum, ancak gerçekte Ermenistan-Rusya ilişkileri bir iş ilişkisi değildir; bu ilişkilerin hukuki ve sözleşmesel temeli de bulunmaktadır. Bu, Azerbaycan dahil

66 "Foreign Minister Sergey Lavrov's interview with TASS First Deputy General Director Mikhail Gusman", *Portekiz Cumhuriyeti'ndeki Rusya Federasyonu Büyükelçiliği*, 7 Nisan 2016, <http://www.embrussia.ru/node/660> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

67 Daniel McLaughlin, "Deadly fire continues amid Russian-led talks on Nagorno-Karabakh", *The Irish Times*, 8 Nisan 2016, <http://www.irishtimes.com/news/world/europe/deadly-fire-continues-amid-russian-led-talks-on-nagorno-karabakh-1.2603951> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

68 "Lavrov: "No one wants the perpetuation of the status quo, but now we need to stabilize the situation", *Vestnik Kavkaza*, 8 Nisan 2016, <http://vestnikkavkaza.net/interviews/Lavrov-No-one-wants-the-perpetuation-of-the-status-quo-but-now-we-need-to-stabilize-the-situation.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

69 "Lavrov: "No one wants the perpetuation of the status quo, but now we need to stabilize the situation"; "Russia Will Continue Selling Weapons to Azerbaijan and Armenia – Rogozin", *The Moscow Times*, 12 Nisan 2016, http://www.themoscowtimes.com/arts_n_ideas/business/article/russia-will-continue-selling-weapons-to-azerbaijan-and-armenia—rogozin/565479.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

70 "Armenia, Azerbaijan Air Grievances Against "Allies"

herkes tarafından bilinmektedir. Bu ilişkiler sıradan değildir... Bütün bunlar gayet açıktır. KGAÖ üyelerinden herhangi birisi bir hata yapar veya farklı bir tutum sergilerse, Devlet Başkanları düzeyinde mutabakata varılarak kabul edilmiş yaklaşımlarımızın olduğunu ve hatta bu yaklaşımlar kabul edilirken üye ülkelerin büyükelçilerine kabul edilen kararlara ilişkin atılacak adımlar konusunda talimatların verildiğini hatırlatıyoruz.⁷¹

Bu açıklamaların yanında, Erivan'dan Azerbaycan'a silah satışı konusunda Moskova'yı kınayan resmi bir protesto gelmemiştir. Buna rağmen, Ermenistan, İsrail'i Azerbaycan'a sattığı IAI Harop İHA'ları nedeniyle resmi olarak protesto etmiştir. Buradaki çelişki ve çifte standart, İsrail'in Ermenistan'a da silah satmayı önerdiği, yani Azerbaycan'a kayırmacı bir tutum seğılemediği de düşünülduğünde daha açık olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷²

Sonuç

Son yıllarda, Karabağ sorunun çözümü yolunda anlamlı adımların atılmıyor olması, Azerbaycan ve Ermenistan'ın silahlanmaya devam etmeleri, her iki ülkede bu sorunla ilgili söylemin gitgide sertleşmesi ve son yıllarda cephe hattında sayısı ve şiddeti artan çatışmalar Karabağ'da yeni bir savaşın patlak verebileceğine dair kaygıları artıran faktörler olmuştur. Beklenen savaş, 2 Nisan'ın erken saatlerinde patlak vermiştir. 5 Nisan günü Moskova'da bir ateşkes anlaşması sağlandıysa da cephe hattında aralıklarla ufak çaplı çatışmalar devam etmektedir. Anlaşılan odur ki, süreç henüz tamamlanmamıştır ve yeniden büyük çaplı çatışmaların başlaması olasılığı mevcuttur.

4 Gün Savaşı'nın nasıl başladığı netlik kazanmamıştır. Bunun yerine çeşitli hipotezler öne sürülmektedir. Bu hipotezlerin çoğunluğu, Azerbaycan'ın çatışmaları başlatan taraf olabileceği yönündedir. Böyle bir düşüncenin oluşmasına süregiden statükonun Ermenistan'ın lehine Azerbaycan'ın ise aleyhine bir seyir izlemesi neden olmaktadır. Bunun yanında, 4 Gün Savaşı'nın patlak vermesinde Rusya'nın dolaylı veya dolaysız rolü de ciddi olarak değerlendirilmektedir.

71 "Foreign Minister Edward Nalbandian's interview to "Public agenda" program of Public Television of Armenia", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, 13 Nisan 2016, http://www.mfa.am/en/interviews/item/2016/04/13/min_publicity/ (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

72 Armen Grigoryan, "Russia's Image in Armenia Damaged by Fighting in Karabakh", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 13, Issue 73, 14 Nisan 2016, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=45319&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=30b0eb9bfd646d7e1d62a737a49fca6#.VxCnEf195D8 (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Büyük çaplı çatışmaların 4 gün sürmesinin ve daha fazla uzamamasının nedeninin Azerbaycan tarafının uzun süreli ve önemli kayıplara neden olabilecek bir savaştan ziyade süresi ve hedefleri sınırlı bir operasyonla siyasi sonuç almayı istemiş olduğu düşünülebilir. Süreç değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın kısa süreli bir savaş sonrasında Ermenistan'a askeri kayıplar verdirerek ve stratejik bazı noktaları ele geçirerek moral ve askeri-stratejik üstünlük kazanmayı, buna paralel olarak uluslararası camiayı da harekete geçirerek Ermenistan'ı yeniden müzakere masasına çekmeyi hedeflediği iddia edilebilir. Dolayısıyla, her ne kadar bu savaşta Azerbaycan'ın bazı yeni silahlarını kullanmışsa da tüm kozlarını sergilemediği düşünülebilir.⁷³ 4 Gün Savaşı ile Azerbaycan sadece Ermenistan'a değil uluslararası camiaya da önemli bir mesaj iletmıştır.

Savaş askeri cephede sürdüğü kadar, enformasyon alanında da cereyan etmiştir. Sosyal medya bu bağlamda önemli bir alan haline gelmiştir. Propagadanda savaşında Ermeni tarafı, kullandığı bazı söylemlerle meseleyi Hristiyan-Müslüman kavgası gibi lanse etmiş, bunu yaparken gerçeği yansıttığı oldukça şüpheli IŞİD göndermeli haberler yaymıştır. Bunun yanında, soykırım göndermeli ve Azeri/Türk vahşeti temalı haberler de yoğun olarak kullanılmıştır.

4 Gün Savaşı, Batı medyasında geniş yer bulmuştur. Karabağ sorunun uzun süredir Batı'nın gündeminden düşmüş olduğu düşünüldüğünde bu önemli bir gelişmedir. Batı'da öne çıkan kaygının savaşın kendisini de içine çekecek bir şekilde yayılması olduğu gözlemlenebilir. Bunun yanında, Batı bölgedeki çıkarlarının yara alabileceği endişesine de kapılmıştır.

4 Gün Savaşı patlak verdikten sonra Rusya arabuluculuk yapmış ve 5 Nisan'da Moskova'da bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Rusya, gelecekte çatışmaların önlenmesi için bölgede bir Rus barış gücü konuşlandırılması önerisini tekrarlamıştır. Bu, Rusya'nın hırslı ve saldırgan 'yakın çevre' politikası düşünüldüğünde oldukça endişe verici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Ermenistan'ın üyesi olduğu KGAÖ ve AEB üyesi Belarus ve Kazakistan'ın tutumlarının Ermeni tarafı için ciddi bir kaygı nedeni olduğu iddia edilebilir. Ermeni siyasi eliti Ermenistan'ın bu örgütlere katılımını Ermeni kamuoyunda güvenlik gerekçesiyle meşrulaştırmaktadır. 4 Gün Savaşı'nda görülmüştür ki bu örgütlere üyelik Ermenistan'ın beklediği güvenlik garantilerini otomatik olarak sağlamayacaktır. 4 Gün Savaşı Ermenistan'ın sanıldığından daha da yalnız olduğunu göstermiştir.

73 Shiryev, "Azerbaijan's War of ..."

Belarus ve Kazakistan'ın yanında ve bunlardan daha önemlisi Rusya'nın tutumu olmuştur. Rusya, daha ziyade, bitaraf bir tutum seğilemiştir. Ayrıca, Ermenistan'ın tüm protestolarına rağmen Azerbaycan'a silah satmaya devam edeceğini açıklamıştır. Bu durum, Rusya'yı 'büyük abi' olarak gören Ermeni elit ve halkı için oldukça rahatsızlık veren bir durumdur.

Uzun yıllardır süregiden statüko ve Karabağ sorunun dünya kamuoyunun gündeminden düşüyor olması Karabağ'da hakim olan *de facto* Ermeni otoritesinin gitgide pekişmesine, dünya kamuoyu nezdinde normalleşmesine ve belli ölçülerde meşruiyet kazanmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, Azerbaycan'ın Ermenistan'ı bölgesel projelerden izole ederek ve var olan savaş tehdidi nedeniyle silahlanmaya mecbur ekonomisini çökertmek, buna paralel olarak süreç içerisinde silahlanmaya devam ederek askeri alanda üstünlük kazanmak ve böylece Ermenistan'ı Karabağ konusunda geri adım atmaya mecbur bırakmak şeklinde özetlenebilecek stratejisinin sonuç vermediği görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, bölgede geçerli olan statükonun bozulması ve tarafların ve uluslararası camianın Karabağ konusunda yeniden harekete geçmesi Azerbaycan'ın lehine bir gelişmedir. 4 Gün Savaşı, "donmuş ihtilaf" olarak adlandırılan ve özellikle son dönemlerde Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Geniş Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle dünya kamuoyunun gündeminden düşmeye başlayan Karabağ sorununu dünyaya yeniden hatırlatmıştır.

Kaynakça

- “15. Situation in Nagorno-Karabakh (debate)”, *European Parliament of the European Union*, 12 Nisan 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20160412+ITEM-015+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Ambassador of Belarus to RA was summoned to the MFA of Armenia”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2016/04/03/koch_bel_amb/ (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Armenia causes big damage to Azerbaijani frontline residents”, *Today.az*, 14 Nisan 2016, <http://www.today.az/news/politics/149736.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Armenia Violates ceasefire in Nakhchivan”, *Trend News Agency*, 6 Nisan 2016, <http://en.trend.az/azerbaijan/karabakh/2516137.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Armenia, Azerbaijan Air Grievances Against ‘Allies’”, *Eurasianet*, 12 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78266> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Armenia’s ‘Allies’: Kazakhstan gets EEU summit moved from Yerevan amid Karabakh escalation”, *ArmeniaNow.com*, 7 Nisan 2016, http://armenianow.com/news/71321/armenia_eeu_summit_yerevan_kazakhstan_karabakh_tensions (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Armenian PM May Shun Eurasian Union Meeting”, *ArmeniaLiberty.org*, 6 Nisan 2016, <http://www.armenialiberty.org/content/article/27658717.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Azerbaijan’s head received chairman of National Assembly of Belarus”, *Abc.az*, 25 Nisan 2016, http://abc.az/eng/news_25_04_2016_95678.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Azerbaijan-Armenia conflict: Patriotism prevails on both sides”, *The Guardian*, 7 Nisan 2016, <http://www.theguardian.com/world/2016/apr/07/azerbaijan-armenia-nagorno-karabakh-patriotism-prevails-on-both-sides> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

- “Belarus’ new military doctrine passes first reading”, *Belarus News*, 4 Nisan 2016, <http://eng.belta.by/society/view/belarus-new-military-doctrine-passes-first-reading-90210-2016/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Conflict in Karabakh Likely Has ‘Turkish Factor’ – Medvedev”, *Sputnik News*, 9 Nisan 2016, <http://sputniknews.com/world/20160409/1037744356/karabakh-conflict-medvedev.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “CSTO Blames Azerbaijan for Karabakh Escalation”, *Massispost*, 2 Nisan 2016, <http://massispost.com/2016/04/csto-blames-azerbaijan-for-karabakh-escalation/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan ‘Minsk üçlüsünün Karabağ sorunun çözmemesini anlıyamıyorum’”, *Trend News Agency*, 15 Nisan 2016, <http://tr.trend.az/news/politics/2520425.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan Azeri televizyonuna konuştu”, *NTV*, 2 Nisan 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-azeri-televizyonuna-konustu,k8p61CkREk6pEtuGSV0niQ> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Güvenlik Güçlerine ‘Devlet Yanımızda’ Çağrısı”, *Milliyet*, 4 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-dan-guvenlik-guclerine-ankara-yerelhaber-1301944/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Ermenistan Nahçıvana Ateş Açtı”, *NTV*, 6 Nisan 2016, http://www.ntv.com.tr/dunya/ermenistan-nahcivana-ates-acti,HuNUXULatUG9-_NLXqephw (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Final Comminique of the 13th Islamic summit of the Heads of State/Government of the OIC member”, *Organization of Islamic Cooperation*, İstanbul, Nisan 2016, http://www.oic-oci.org/oicv3/upload/conferences/is/13/en/13_is_final_com_en.pdf (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Foreign Minister Edward Nalbandian’s interview to “Public agenda” program of Public Television of Armenia”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, 13 Nisan 2016, http://www.mfa.am/en/interviews/item/2016/04/13/min_publictv/ (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

- “Foreign Minister Sergey Lavrov’s interview with TASS First Deputy General Director Mikhail Gusman”, *Portekiz Cumhuriyeti’ndeki Rusya Federasyonu Büyükelçiliği*, 7 Nisan 2016, <http://www.embrussia.ru/node/660> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Frozen Conflicts Undermine Nuclear Security,” *Eurasianet*, 5 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78126> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Interview with Arastun Orujlu: Could Karabakh Violence Spur New Peace Talks?”, *Institute for War and Peace Reporting*, 6 Nisan 2016, <https://iwpr.net/global-voices/could-karabakh-violence-spur-new-peace-talks> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Karabakh War Casualty Update: Armenia puts April death toll at 92,” *ArmeniaNow.com*, 14 Nisan 2016, <https://www.armenianow.com/en/karabakh/2016/04/14/armenia-casualties-update-karabakh-april/951/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Lavrov arrives in Baku for talks with Azerbaijani and Iranian foreign ministers”, *TASS*, 6 Nisan 2016, <http://tass.ru/en/politics/867810> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Lavrov: “No one wants the perpetuation of the status quo, but now we need to stabilize the situation”, *Vestnik Kavkaza*, 8 Nisan 2016, <http://vestnikkavkaza.net/interviews/Lavrov-No-one-wants-the-perpetuation-of-the-status-quo-but-now-we-need-to-stabilize-the-situation.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Meeting of the Eurasian Intergovernmental Council”, *The Russian Government*, 13 Nisan 2016, <http://government.ru/en/news/22590/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “MEPs awarded by Armenian President’s decree”, *ArmenPress*, 24 Şubat 2016, <http://armenpress.am/eng/news/837042/meps-awarded-by-armenian-president%E2%80%99s-decree.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “MN: Düşmən hücumunun qarşısı alınarkən onun bir döyüş tankı məhv edilib”, *Trend News Agency*, 24 Nisan 2016, <http://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/2524170.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

- “Nagorno-Karabakh: four days of conflict have interested Russia”, *NewEastPlatform.org*, 18 Nisan 2016, <https://neweastplatform.org/2016/04/18/nagorno-karabakh-four-days-of-conflict-have-interested-russia/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “PACE President calls for respect of cease-fire in Nagorno-Karabakh”, *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, 3 Nisan 2016, <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=6094&lang=2&cat=15> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Parisdə Azərbaycanlılara hücum edən PKK-çılar döyüldülər,” *AzeriTimes*, 10 Nisan 2016, <http://www.azeritimes.com/az/hadis%C9%99/parisd%C9%99-az%C9%99rbaycanlilara-hucum-ed%C9%99n-pkk-cilar-doyuldu%C9%99r-video/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Putin Phones Armenian, Azeri Leaders”, *Armenialiberty*, 5 Nisan 2016, <http://www.armenialiberty.org/content/article/27656358.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Republic of Armenia National Security Strategy”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, 26 Ocak 2007, http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrineeng.pdf (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Russia deploys advanced aircraft to Armenia”, *RT*, 20 Şubat 2016, <https://www.rt.com/news/333091-russia-aircraft-base-armenia/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Russia doesn't blame Turkey for tensions in Nagorno-Karabakh”, *TASS*, 4 Nisan 2016, <http://tass.ru/en/politics/866982> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Russia Will Continue Selling Weapons to Azerbaijan and Armenia – Rogozin”, *The Moscow Times*, 12 Nisan 2016, http://www.themoscowtimes.com/arts_n_ideas/business/article/russia-will-continue-selling-weapons-to-azerbaijan-and-armenia---rogozin/565479.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)
- “Russian military bases abroad: How many and where?”, *Sputniknews*, 19 Aralık 2015, <http://sputniknews.com/military/20151219/1032030941/russian-bases-abroad.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“Statement by Representatives of the OSCE Minsk Group countries”, *OSCE*, 5 Nisan 2016. <http://www.osce.org/mg/231386> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus in connection with the events regarding Nagorny Karabakh”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus*, 2 Nisan 2016, http://mfa.gov.by/en/press/news_mfa/ed083eeb7910baf9.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“Statement: Responding to the Nagorno-Karabakh Escalation”, *Crisis Group*, 5 Nisan 2016, <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/statements/statement-responding-to-the-nagorno-karabakh-escalation.aspx> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“Temas Hattında ve Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında Devam Eden Çatışmalar Hk.”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2 Nisan 2016, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-2-nisan-2016_-temas-hattinda-ve-azerbaycan-ermenistan-sinir-hattinda-devam-eden-catismalar-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“The Nagorno Karabakh conflict: Still Just about frozen”, *Economist*, 7 Mart 2011, http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/03/nagorno-karabakh_conflict (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

“Turkey-Russia Antagonism Playing Out in Karabakh”, *Eurasianet*, 7 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78206> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Adam Erel, “Putin’s Newest Satellite State”, *Forbes*, 24 Şubat 2016, <http://www.forbes.com/sites/realspin/2016/02/24/putins-newest-satellite-state/#256991213549> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Armen Grigoryan, “Russia’s Image in Armenia Damaged by Fighting in Karabakh”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 13, Issue 73, 14 Nisan 2016, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=45319&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=30b0eb9bfddb46d7e1d62a737a49fca6#.VxCnEfl95D8 (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Arzu Gelbulayeva, “De Waal: Kremlin ‘Not Primary Actor’ Behind Nagorno-Karabakh Conflict”, *RFE/RL*, 4 Nisan 2016,

<http://www.rferl.org/content/russia-armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-de-waal-kremlin-not-primary-actor/27654309.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Daniel McLaughlin, “Deadly fire continues amid Russian-led talks on Nagorno-Karabakh”, *The Irish Times*, 8 Nisan 2016, <http://www.irishtimes.com/news/world/europe/deadly-fire-continues-amid-russian-led-talks-on-nagorno-karabakh-1.2603951> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Dennis Sammut ve Amanda Paul, “the EU cannot remain a passive observer of the Karabakh conflict”, *European Policy Centre*, 7 Nisan 2016, http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=6447 (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Giorgi Lomsadze, “Moscow takes charge as Karabakh peacemaker.” *Eurasianet*, 7 Nisan 2016, <http://www.eurasianet.org/node/78196> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Harut Sassounian, “Armenians should ensure this is the last Azeri attack,” *MediaMax*, 6 Nisan 2016, <http://www.mediamax.am/en/column/12640/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Larisa Sotieva, “Nagorno Karabakh: An old, forgotten but decidedly dangerous conflict”, *International-Alert.org*, 8 Nisan 2016, <http://www.international-alert.org/blog/nagorny-karabakh-old-forgotten-decidedly-dangerous-conflict#sthash.dD9HAeXm.tXzsUFcR.dpbs> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Laurance Broers, “Decisive Diplomacy Essential to Securing Fragile Nagorny Karabakh Ceasefire”, *Chatham House*, 11 Nisan 2016, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/decisive-diplomacy-essential-securing-fragile-nagorny-karabakh-ceasefire> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Luke Coffey, “Nagorno-Karabakh is not a localised conflict”, *Al Jazeera*, 6 Nisan 2016, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/04/nagorno-karabakh-localised-conflict-armenia-azerbaijan-160406081258222.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Masis Ingilizian, “Azerbaijan’s Incremental Increase On The Nagorno Karabagh Frontline”, *Bellingcat.com*, 12 Nisan 2016,

<https://www.bellingcat.com/news/rest-of-world/2016/04/12/detailing-azerbaijans-incremental-increase-in-nagorno-karabaghs-frontline/> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Matthew Bryza, "Putin fills another U.S. leadership void in Nagorno-Karabakh," *Washington Post*, 11 Nisan 2016, https://www.washingtonpost.com/opinions/nagorno-karabakh-conflict-is-too-dangerous-to-ignore/2016/04/11/1e32fc44-ff23-11e5-9d36-33d198ea26c5_story.html (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Mehmet Fatih Öztarsu, "Business delegation of Kazakhstan refused to go to Armenia", *The Asian*, 25 Nisan 2016, <http://www.theasian.asia/archives/94335> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Onnik James Krikorian, "Karabakh: the view from Georgia," *OpenDemocracy.net*, 15 Nisan 2016, <https://opendemocracy.net/od-russia/onnik-james-krikorian/karabakh-view-from-georgia> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Richard Giragosian, "Nagorno-Karabakh: The death of diplomacy," *Al Jazeera*, 3 Nisan 2016, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/04/nagorno-karabakh-death-diplomacy-russia-azerbaijan-armenia-160403105406530.html> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Sergey Markedov, "Nagorno-Karabakh may become another headache for Russia, the West", *Russia Direct*, 4 Nisan 2016, <http://www.russia-direct.org/opinion/nagorno-karabakh-may-become-another-headache-russia-west> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Thomas De Waal, "Dangerous days in Karabakh." *Carnegie Europe*, 2 Nisan 2016, <http://carnegieeurope.eu/commentary/2016/04/02/dangerous-days-in-karabakh/iwit> (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)

Zaur Shiryev, "Azerbaijan's War of Attrition: A New Strategy to Resolve the Karabakh Conflict?", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 13, Issue 67, 6 Nisan 2016, [http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=45281&tx_ttnews\[backPid\]=7&cHash=663bfadd86450ea803decee2862f0dbb#.VwVwEPI95D9](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=45281&tx_ttnews[backPid]=7&cHash=663bfadd86450ea803decee2862f0dbb#.VwVwEPI95D9) (erişim tarihi: 2 Mayıs 2016)